

Talâk Suresi 4. Ayet Tefsirleri

وَالَّتِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ أَرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ
وَالَّتِي لَمْ يَحْضُنْ وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ
اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

"Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da (öyle). Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, (Allah) ona işinde bir kolaylık kılar."

(Talâk 65:4)

ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

"Bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, (Allah) onun kötülüklerini örter ve ecrini büyütür." (Talâk 65:5)

Bu derleme hakkında

Bu belge, Talâk suresi 4. ayeti (ve onunla birlikte açıklanan 5. ayeti) hakkında on üç klasik tefsirin Arapça metnlerinin Türkçe çevirisini bir araya getirir. Çeviriler aslına sadık, yumuşatılmadan ve yorum katılmadan yapılmıştır.

- **Yöntem:** Metinler kelimesi kelimesine çevrilmiştir. Türkçede anlamın açık olması için eklenen kelimeler (yuvarlak parantez) içindedir. Ayet alıntıları ﴿...﴾ işaretiyle gösterilmiştir. Rivayetler * ile başlar.
- **Kapsam:** Bazı tefsirler (Ebû Hayyân, Neseî, Şevkânî) gönderilen metinde başka ayetleri de içeriyordu. Bu derleme 4. ayete ayrıldığı için yalnızca 4. ve 5. ayetlere ait kısımlar alınmıştır; Şevkânî'nin rivayet bölümünden de yalnızca bu ayetle ilgili rivayetler bırakılmıştır.
- **Notlar:** Her tefsirin sonundaki "Çeviri notları" çevirmene aittir, tefsir metninin parçası değildir. "Dipnotlar" ise kaynak metnin kendi tahkik notlarıdır.
- **Sıralama:** Tefsirler müelliflerinin vefat tarihine göre (eskiden yeniye) sıralanmıştır.

Tefsirler

#	Müfessir	Eser	Vefat (h./m.)	Mezhep
1	Taberî	<i>Câmiu'l-Beyân</i>	310 / 923	Müstakil müctehid
2	Beğavî	<i>Meâlimü't-Tenzîl</i>	516 / 1122	Şâfiî
3	Zemahşerî	<i>el-Keşşâf</i>	538 / 1144	Hanefî (itikatta Mu'tezilî)
4	İbnü'l-Cevzî	<i>Zâdü'l-Mesîr</i>	597 / 1201	Hanbelî
5	Kurtubî	<i>el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân</i>	671 / 1273	Mâlikî
6	Beyzâvî	<i>Envârü't-Tenzîl</i>	685 / 1286	Şâfiî
7	Neseî	<i>Medârikü't-Tenzîl</i>	710 / 1310	Hanefî
8	Ebû Hayyân	<i>el-Bahru'l-Muhît</i>	745 / 1344	Şâfiî
9	İbn Kesîr	<i>Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm</i>	774 / 1373	Şâfiî
10	Mahallî ve Süyûtî	<i>Tefsîru'l-Celâleyn</i>	864 ve 911	Şâfiî
11	Süyûtî	<i>ed-Dürrü'l-Mensûr</i>	911 / 1505	Şâfiî
12	Şevkânî	<i>Fethu'l-Kadîr</i>	1250 / 1834	Müstakil (Zeydî kökenli)
13	Âlûsî	<i>Rûhu'l-Meânî</i>	1270 / 1854	Hanefî

Karşılaştırmalı özet

Aşağıdaki tablo, metinlerde açıkça söylenenleri özetler; yorum eklenmemiştir.

Tefsir	"Henüz hayız görmemiş olanlar" kimdir?	"Eğer şüpheye düştüyseniz" ne demek?	Kocasını ölen hamile kadının iddeti
Taberî	Küçüklükleri sebebiyle hayız görmemiş kızlar (zifaktan sonra boşanmışsa)	Erkeklerin hüküm hakkındaki şüphesi (tercihi)	Doğumla biter (ayet geneldir)
Beğavî	Küçük kızlar	İddetlerini bilemezseniz	Doğumla biter
Zemahşerî	Küçük kızlar	Hükümleri karışık geldiyse; alternatif: kanın türünden şüphe	Doğumla biter; Ali ve İbn Abbas'ın muhalefeti nakledilir
İbnü'l-Cevzî	Hayız çağı gelmemiş kız: 3 ay. Çağı geçip hayız görmemiş: 1 yıl (Hanbelî)	Muhatapların iddet miktarındaki şüphesi	Doğumla biter
Kurtubî	Küçük kız	Birçok görüş; en sahihi: surenin başındaki "evlerinden çıkarmayın" emrine bağlı	Doğumla biter; alaka veya mudğa düşürmek de yeter (Mâlikî)
Beyzâvî	Henüz hayız görmemiş olanlar	İddetlerini bilmezseniz	Doğumla biter; usûl gerekçeleriyle
Nesefî	Küçük kızlar	Hükümleri karışık geldiyse	Doğumla biter
Ebû Hayyân	Küçük kız, hiç hayız görmeyen kadın ve çağı geçip görmeyen kadın (geniş yorum)	İki ana görüş: gerçek şüphe veya kesin bilgi	Doğumla biter
İbn Kesîr	Hayız yaşına ulaşmamış küçük kızlar	İki görüş; tercihi: hüküm hakkında şüphe	Doğumla biter; Übey'in merfu rivayetini zayıf sayar
Celâleyn	Küçüklükleri sebebiyle	İddetleri hakkında şüphe	Doğumla biter. 3 aylık iddet sadece boşanmada; kocası ölen (hamile olmayan) kadın 4 ay 10 gün bekler
Süyûtî (Dürr)	Rivayetlerde: bakire kızlar, küçük kız	Rivayet derlemesi (Mücâhid, Şa'bî, Eyyûb, İkrime)	Çoğunluk rivayeti doğum; Ali ve İbn Abbas'ın muhalefeti de aktarılır
Şevkânî	Küçüklükleri ve hayız yaşına ulaşmamaları sebebiyle	Şüphe anlamı (Taberî'nin tercihi zahirdir)	Doğumla biter
Âlûsî	Hayız yaşına ulaşmamış küçükler (Ebû Hayyân'ın geniş yorumunu da nakleder)	Şartın mefhumu yoktur; olayın tarifidir	Doğumla biter; nesih/tahsis tartışması

1. Taberî — Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân

Yüce Allah'ın sözünün tevili hakkında

Zikri yüce olan Allah buyuruyor ki: Kadınlarınızdan hayız görme ümidi kalkmış ve artık hayız görmeyi ummayan kadınlar, eğer şüpheye düştüyseniz...

Tevil ehli, ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ "eğer şüpheye düştüyseniz" sözünün anlamında ihtilaf etmiştir.

Bazıları dedi ki: Bunun anlamı şudur: Yaşlılığı sebebiyle ondan görülen kanın hayız mı yoksa istihâze mi olduğundan şüpheye düşerseniz, onların iddeti üç aydır.

Bunu söyleyenlerin zikri:

* Muhammed b. Amr bana anlattı, dedi ki: Ebû Âsım bize anlattı, dedi ki: İsâ bize anlattı. Ayrıca Hâris bana anlattı, dedi ki: Hasan bize anlattı, dedi ki: Verkâ bize anlattı. Hepsi İbn Ebî Necîh'ten, o da Mücâhid'den: ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ sözü hakkında: "Hayızdan kesilmiş kadının ve hayız görmemiş kadının (durumunu) bilmezseniz, onların iddeti üç aydır."

* İbn Abdilâ'lâ bize anlattı, dedi ki: İbn Sevr bize anlattı, Ma'mer'den, o da Zührî'den: ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ hakkında dedi ki: "(Bu,) yaşlılığında, bunun yaşlılıktan olup olmadığı (hususundadır). Şüpheye düştüğü andan itibaren üç ay iddet bekler. Ama kadının hayzı gençken kesilirse, hamile mi değil mi diye bakılıncaya kadar beklenir. Hamileliği belli olursa, süresi doğurmasıdır. Hamileliği belli olmazsa belli oluncaya kadar (beklenir); bunun en uzununu bir yıldır."

* Yûnus bize anlattı, dedi ki: İbn Vehb bize haber verdi, dedi ki: İbn Zeyd şu söz hakkında dedi ki: "Eğer onun hayız görmediğinden ve hayzının kesildiğinden şüphe edersen, ya da erkekler şüpheye düşerse, ya da kadının kendisi 'Hayız beni terk etti' derse, (erkek) şüphe ettiği takdirde onların iddeti üç aydır. Eğer hamilelik olsaydı, dokuz ay doluncaya kadar hamileliği beklerdi. (Erkek) korktu ve şüpheye düştü, kadın da hayzın kesilmiş olmasından (şüphe etti). Müslüman bir kadının (bu şekilde) alıkonulması uygun olmaz; bu yüzden üç ay iddet bekledi. Övgüsü yüce olan Allah, hayız görmemiş küçük (kız) için de aynı şekilde üç ay kıldı."

* İbn Abdirrahîm el-Berkî bize anlattı, dedi ki: Amr b. Ebî Seleme bize anlattı, dedi ki: Ebû Ma'bed bize haber verdi, dedi ki: Süleyman'a "mürtâbe" (şüpheli kadın) soruldu. Dedi ki: "Mürtâbe, çocuk doğurmaktan kesilmiş olup boşanan, bir hayız gören, sonra ikinci hayzının vakti geldiğinde hayız görmeyen kadındır." Dedi ki: "Şüpheye düştüğü andan itibaren yeniden üç ay iddet bekler." Dedi ki: "Eğer iki hayız görür, sonra üçüncünün vakti gelir de hayız görmezse, şüpheye düştüğü andan itibaren yeniden üç ay iddet bekler; geçen (hayızlar) hesaba katılmaz."

Diğerleri dedi ki: Hayır, bunun anlamı şudur: Onların hükmü hakkında şüpheye düşer de iddetlerindeki hükmün ne olduğunu bilemezseniz, onların iddeti üç aydır.

Bunu söyleyenlerin zikri:

* Ebû Küreyb ve Ebû's-Sâib bize anlattılar, dediler ki: İbn İdrîs bize anlattı, dedi ki: Mutarrif bize haber verdi, Amr b. Sâlim'den, dedi ki: "Übey b. Ka'b dedi ki: Ey Allah'ın Resulü, kadınların

iddetlerinden bazıları Kitap'ta zikredilmedi: küçükler, büyükler (yaşlılar) ve hamileler. Bunun üzerine Allah ﷻ Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da. Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır ﷻ ayetini indirdi."

Diğerleri dedi ki: Bunun anlamı şudur: Onlardan görülen kandan şüpheye düşer de bunun hayız kanı mı, yoksa yaşlılıktan ya da bir hastalıktan kaynaklanan istihâze kanı mı olduğunu bilemezseniz.

Bunu söyleyenlerin zikri:

* İbn Beşşâr bize anlattı, dedi ki: Abdula'lâ bize anlattı, dedi ki: Saîd bize anlattı, Katâde'den, o da İkrime'den, dedi ki: "Şüphe (rîbe) kapsamına girenlerden biri müstehâze kadın ve hayzı düzenli olmayan, ayda birkaç kez, birkaç ayda bir kez hayız gören kadındır. Onun iddeti üç aydır." Bu, Katâde'nin de görüşüdür.

Taberî'nin tercihi

Bu konudaki görüşlerin doğruya en yakın olanı, "Bununla kastedilen: Onlar hakkındaki hükümden şüpheye düşer de bilemezseniz" diyenlerin görüşüdür.

Çünkü eğer bunun anlamı, "Kanları hususunda şüpheye düşer de hayız mı istihâze mi bilemezseniz" diyenlerin dediği gibi olsaydı, ﷻ "إِنْ ارْتَبْتُمْ" (ey kadınlar) şüpheye düşerseniz" denirdi. Zira kan onlara karışık geldiğinde, kendi kanlarından şüphe edenler başkaları değil, onların kendileridir. ﷻ sözünde ve bununla kadınlara değil erkeklere hitap etmesinde, söylediğimizin doğruluğuna, yani anlamının "Ey erkekler, onlar hakkındaki hükümden şüpheye düşerseniz" olduğuna açık delil vardır.

Bir diğer delil de şudur: Övgüsü yüce olan Allah ﷻ Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz ﷻ buyurdu. Hayızdan ümit kesmiş kadın, yaşlılık sebebiyle hayız ummayan kadındır. "Ümit kesmiş olanlar" deyip ardından "Onların ümitsizliğinden şüpheye düştüyseniz" denmesi imkânsızdır. Çünkü ye's (ümitsizlik), ümidin kesilmesidir; ümitsizliğinden şüphe edilen kadın ise hakkında (hayız) umulan kadındır. Ümidin kalkması ile var olması aynı anda olamaz.

Doğru görüş söylediğimiz olduğuna göre, ayetin tevilinin şu olduğu açıktır: Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer onlar hakkındaki ve iddetleri hakkındaki hükümden şüpheye düşer de ne olduklarını bilemezseniz, boşandıklarında ve kocalarının zifafa girdiği kadınlardan iseler, iddetlerinin hükmü üç aydır. ﷻ Henüz hayız görmemiş olanlar ﷻ diyor ki: Küçüklükleri sebebiyle hayız görmemiş kızların (الجواري) iddeti de, kocaları onları zifaftan sonra boşadığında böyledir.

Tevil ehli de söylediğimize benzer şekilde dedi.

Bunu söyleyenlerin zikri:

* Muhammed bize anlattı, dedi ki: Esbât bize anlattı, Süddî'den: ﷻ Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar ﷻ sözü hakkında diyor ki: "Hayzı kesilmiş kadın; onun iddeti üç aydır." ﷻ Henüz hayız görmemiş olanlar ﷻ hakkında dedi ki: "Kızlar (الجواري)."

* Bişr bize anlattı, dedi ki: Yezîd bize anlattı, dedi ki: Saîd bize anlattı, Katâde'den: ﴿ Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar ﴾ "Bunlar hayızdan kesilmiş, hayız görmeyen kadınlardır. Henüz hayız görmemiş olanlar ise hayız görmemiş bakirelerdir. Onların iddeti üç aydır."

* Hüseyin'den bana anlatıldı, dedi ki: Ebû Muâz'ı şöyle derken işittim: Ubeyd bize anlattı, dedi ki: Dahhâk'ı ﴿ Hayızdan ümit kesmiş olanlar ﴾ ayeti hakkında şöyle derken işittim: "Yaşlı kadınlar (القواعد)." ﴿ Henüz hayız görmemiş olanlar ﴾: "Hayız çağına ermemiş olup kendilerine dokunulmuş olanlar; iddetleri üç (ay)dır."

﴿ Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır ﴾

İddetlerinin bitmesi, yüklerini doğurmalarıdır. Bu, hamile olarak boşanmış kadın hakkında bütün ilim ehlinin icmaıdır. Kocasını ölen (hamile kadın) hakkında ise ilim ehli arasında ihtilaf vardır.

Onların ihtilafını kitabımızın önceki kısmında zikretmiştik; burada orada zikretmediklerimizin bir kısmını zikredeceğiz.

﴿ Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır ﴾ hükmünün boşananlar ve kocası ölenler hakkında genel olduğunu söyleyenlerin zikri:

* Zekeriyâ b. Yahyâ b. Ebân el-Mısırî bize anlattı, dedi ki: Saîd b. Ebî Meryem bize anlattı, dedi ki: Muhammed b. Ca'fer bize anlattı, dedi ki: İbn Şübrûme el-Kûfî bana anlattı, İbrâhîm'den, o Alkame'den, o Kays'tan, İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini: "Kim isterse onunla mülâane yaparım (karşılıklı lanetleşirim): ﴿ Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır ﴾ ayeti, ancak kocası ölen kadın ayetinden sonra indi. Kocasını ölen kadın doğurduğunda helal olur (evlenebilir)." Kocasını ölen kadın ayeti ile şunu kastediyor: ﴿ Sizden ölüp de geride eşler bırakanların eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler ﴾ (Bakara 2:234).

* Ebû Küreyb bize anlattı, dedi ki: Mâlik, yani İbn İsmâil, bize anlattı, İbn Uyeyne'den, o Eyyûb'dan, o İbn Sîrîn'den, o Ebû Atiyye'den, dedi ki: İbn Mes'ûd'u şöyle derken işittim: "Kim isterse onunla yeminleşirim: Kısa Nisâ suresi ondan sonra, yani dört ay on gün (ayetinden) sonra indi."

* Ya'kûb b. İbrâhîm bana anlattı, dedi ki: İbn Uleyye bize anlattı, dedi ki: Eyyûb bize haber verdi, Muhammed'den, dedi ki: Ebû Atiyye Mâlik b. Âmir ile karşılaştım ve ona bunu, yani dört ay on gün dolmadan doğuran, kocası ölmüş kadını sordum. Bana Sübey'a hadisini anlatmaya başladı. "Hayır, Abdullah'tan bu konuda bir şey işittin mi?" dedim. Dedi ki: "Evet. Bir gün ya da bir gece Abdullah'ın yanında (bu konu) anıldı. Dedi ki: 'Söyleyin bakalım, dört ay on gün geçse ve doğurmamış olsa, helal olmuş olur mu?' 'Hayır' dediler. Dedi ki: 'Ona ağır olanı yükleyip de ruhsatı tanımıyor musunuz? Vallahi kısa Nisâ, uzun olandan sonra indi.'"

* Ya'kûb bana anlattı, dedi ki: İbn Uleyye bize anlattı, İbn Avn'dan, dedi ki: Şa'bî dedi ki: "Kim isterse onunla yeminleşirim: Kısa Nisâ, Bakara suresindeki dört ay on günden sonra indi."

* Ahmed b. Menî' bana anlattı, dedi ki: Muhammed b. Ubeyd bize anlattı, dedi ki: İsmâil b. Ebî Hâlid bize anlattı, Şa'bî'den, dedi ki: Abdullah b. Mes'ûd "iki sürenin sonuncusu" (görüşünü)

andı ve dedi ki: "Kim isterse Allah adına onunla yeminleşirim ki kısa Nisâ'da inen bu ayet dört aydan sonra indi." Sonra dedi ki: "Hamilenin süresi, karnındakini doğurmasıdır."

* İbn Humeyd bize anlattı, dedi ki: Cerîr bize anlattı, Muğîre'den, dedi ki: Şa'bî'ye dedim ki: "Ali'nin (r.a.) 'iki sürenin sonuncusu', yani kocası ölen kadın iki sürenin sonuncusu geçinceye kadar evlenmez, dediğine inanmıyorum." Şa'bî dedi ki: "Evet (öyle derdi). Ona, hiçbir şeye inanmadığın kadar kuvvetle inan." Ali (r.a.) şöyle dedi: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ sözü ancak boşanmış kadınlar (hakkındadır)." Sonra (Şa'bî) dedi ki: "Ali (r.a.) ve Abdullah, boşanma hususunda, (kadın) yükünü doğurduğunda süresinin dolduğunu söylerlerdi."

* Ebû Küreyb bize anlattı, dedi ki: Mûsâ b. Dâvûd bize anlattı, İbn Lehîa'dan, o Amr b. Şuayb'dan, o Saîd b. el-Müseyyeb'den, o Übey b. Ka'b'dan, dedi ki: Bu ayet, ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ inince dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, kocası ölen kadın da boşanan kadın da (mı)?" "Evet" dedi.

* Ebû Küreyb bize anlattı, dedi ki: Mâlik b. İsmâil bize anlattı, İbn Uyeyne'den, o Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik'ten, o Übey b. Ka'b'dan rivayet ederek dedi ki: "Resulullah'a (s.a.v.) ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayetini sordum. 'Her hamilenin süresi, karnındakini doğurmasıdır' dedi."

* Muhammed bana anlattı, dedi ki: Ahmed bize anlattı, dedi ki: Esbât bize anlattı, Süddî'den, ﴿Hamile olanların süresi...﴾ sözü hakkında dedi ki: "(Bu,) kocasının hamileyken boşadığı hamile kadın içindir; onun iddeti yükünü doğurmasıdır."

* Bişr bize anlattı, dedi ki: Yezîd bize anlattı, dedi ki: Saîd bize anlattı, Katâde'den: ﴿Hamile olanların süresi...﴾ "Rahmindekini doğurduğunda iddeti biter. Hamile olduğu sürece hayızın onun durumunda hiçbir yeri yoktur."

Diğerleri dedi ki: Bu, boşanmış kadınlara özeldir. Kocası ölen kadının iddeti ise iki sürenin sonuncusudur. Bu, Ali ve İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen bir görüştür. Bu rivayeti onlardan daha önce zikretmiştik.

Taberî'nin tercihi

Bu konuda doğru görüş, ayetin boşanmış kadınlar ve kocası ölenler hakkında genel olduğudur. Çünkü yüce ve aziz olan Allah ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ sözüyle genel ifade kullandı. Bu haberi kocası ölene değil de boşanmış kadına özgü kılmadı; aksine haberi bütün hamileler hakkında genel tuttu.

Eğer biri, bu sözün kocası ölenlere değil boşanmış kadınların hükümlerine dair haberin siyâkında olduğunu, dolayısıyla onlar ve kocası ölenler hakkında haber olmaktan çok boşanmış kadının hükmüne dair haber olmaya daha layık olduğunu zannederse, iş onun zannettiğinin aksinedir. Çünkü bu söz, boşanmış kadınların hükümleri siyâkında olsa da o haberden kopuktur. Aksine, boşanmış olsun olmasın bütün hamilelerin iddetlerinin hükümlerine dair yeni başlayan (müstakil) bir haberdur. Ne bir haberden ne de akıldan, bununla bazı hamilelerin kastedilip diğerlerinin kastedilmediğine dair bir delil yoktur. Dolayısıyla açıkladığımız sebeple umumu üzeredir.

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾

Övgüsü yüce olan Allah buyuruyor ki: Kim Allah'tan korkar, O'ndan çekinir, O'na isyandan kaçınır, farzlarını eda eder ve karısını boşama hususunda O'nun izin verdiğine aykırı davranmazsa, Allah ona bu boşamasından bir kolaylık kılar. Bu kolaylık şudur: Nefsi kadına yöneldiği için ruhsatı isterse, kadın iddetinde olduğu sürece geri dönmeyi (ric'at) ona kolaylaştırır. İddeti bitmiş olup da sonra nefsi onu kadına çağırırsa, ona evlenme teklif etmeye (hıtb) gücü yeter.

Çeviri notları

- **الجوارى (cevârî):** Hem "küçük kızlar" hem "cariyeler" anlamına gelebilir. Taberî'nin kendi cümlesinde "küçüklükleri sebebiyle" (لصغر) kaydı geçtiği için "kızlar" olarak çevrildi. Süddî rivayetinde bu kayıt yok, ama aynı bağlamda kullanılıyor.
- **مُتَّسِن (müssisne):** Kelime anlamı "kendilerine dokunulmuş". Fıkıh dilinde cinsel ilişki/zifaf demektir. Taberî de aynı yerde "zifaftan sonra" (بعد الدخول) diyerek bunu açıkça belirtiyor.
- **Kısa Nisâ (النساء القصرى):** Talâk suresi kastediliyor. "Uzun olan" ise bu bağlamda Bakara suresidir.
- **İki sürenin sonuncusu (آخر الأجلين):** Kocasını ölen hamile kadının, doğum ile dört ay on günden hangisi daha geç bitiyorsa onu beklemesi görüşü.

2. Beğavî — Meâlimü't-Tenzîl

Aziz ve celil olan Allah'ın sözü: ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾ yani hayız görmelerini ummadığınız kadınlar; ﴿eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani tereddüt edip onların iddetinin ne olduğunu bilemediyseniz; ﴿onların iddeti üç aydır﴾.

Mukâtil dedi ki: "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler" [Bakara 2:228] ayeti inince Hallâd b. Nu'mân b. Kays el-Ensârî dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, hayız görmeyen kadının, henüz hayız görmemiş kadının ve hamile kadının iddeti nedir?" Bunun üzerine Allah "Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar" ^[1] ayetini indirdi. Yani hayızdan kesilmiş yaşlı kadınlar (القواعد). "Eğer şüpheye düştüyseniz", yani onun hükmü hakkında tereddüt ettiyseniz, "onların iddeti üç aydır".

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾

Yani henüz hayız görmemiş küçük kızlar (الصغار). Onların iddeti de üç aydır.

Hayız görürken, ümit kesenlerin (âyise) yaşına ulaşmadan hayız kesilen genç kadına gelince: İlim ehlinin çoğunluğu, onun iddetinin, kanı tekrar gelip üç kur' iddet bekleyinceye ya da ümit kesenlerin yaşına ulaşp üç ay iddet bekleyinceye kadar bitmeyeceği görüşündedir. Bu, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Mes'ûd'un görüşüdür. Atâ da bunu söylemiştir; Şâfiî ve ashâbü'r-re'y (Hanefîler) de bu görüşe gitmiştir.

Ömer'den şu nakledilmiştir: Dokuz ay bekler; hayız görmezse üç ay iddet bekler. [Bu, Mâlik'in görüşüdür.

Hasan (Basrî) dedi ki: Bir yıl bekler; hayız görmezse üç ay iddet bekler.] ^[2] Bunların hepsi boşanma iddeti hakkındadır.

Kocası ölen kadına gelince, hayız gören kadınlardan olsun ya da olmasın, onun iddeti dört ay on gündür.

Hamile kadına gelince, kocası onu boşamış olsun ya da ölmüş olsun, iddeti doğumla (biter). Çünkü yüce Allah ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ buyurmuştur.

* Abdülvehhâb b. Muhammed el-Hatîb bize haber verdi, (dedi ki:) Abdülazîz b. Ahmed el-Hallâl bize haber verdi, (dedi ki:) Ebü'l-Abbâs el-Esam bize haber verdi, (dedi ki:) Rebî' bize haber verdi, (dedi ki:) Şâfiî bize haber verdi, (dedi ki:) Süfyân bize haber verdi, Zührî'den, o Ubeydullah [b. Abdullah]'tan ^[3], o da babasından: Sübey'a bint Hâris, kocasının vefatından birkaç gece sonra doğum yaptı. Ebü's-Senâbil b. Ba'kek yanından geçti [ve dedi ki] ^[4]: "Kocalar için süslenmişsin! O (süre) dört ay on gündür." Sübey'a bunu Resulullah'a (s.a.v.) anlattı. (Resulullah) dedi ki: "Ebü's-Senâbil yanlış söyledi —ya da: Ebü's-Senâbil'in dediği gibi değil— sen helal oldun, evlen." ^[5]

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾

Dünya ve ahiret işini ona kolaylaştırır.

Dipnotlar (metindeki tahkik notları)

1. Bkz. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 503. Ayrıca bkz. Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/324.
2. "Elif" nüshasında düşmüştür (yoktur).
3. "Bâ" nüshasında düşmüştür.
4. "Elif" nüshasında düşmüştür.
5. Şâfiî, 2/51-52 (*Tertibü'l-Müsne'd*); Buhârî, Talâk, "Hamile olanların süresi yüklerini doğurmalarıdır" babı, 9/469-470; Müslim, Talâk, "Kocası ölen ve diğer kadınların iddetinin doğumla bitmesi" babı, no. 1484, 2/1122. Musannif (Beğavî), *Şerhu's-Sünne*, 9/304.

Çeviri notları

- كذب أبو السنابل: "كذب" kelime anlamıyla "yalan söyledi"dir, ancak Hicaz lehçesinde "yanıldı, hata etti" anlamında da kullanılır. Rivayetteki alternatif ifade ("dediği gibi değil") de bunu destekliyor; bu yüzden "yanlış söyledi" olarak çevrildi.
- قد تصنعت للأزواج: "Kocalar için süslenmişsin", yani evlenmeye hazırlanıyorsun anlamında bir sitem.

3. Zemahşerî — el-Keşşâf

Rivayet edildiğine göre bazı insanlar dedi ki: "Kur' (hayız) sahibi kadınların iddetini öğrendik; peki hayız görmeyen kadınların iddeti nedir?" Bunun üzerine (ayet) indi.

﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ ifadesinin anlamı şudur: Onların hükmü size karışık geldiyse ve nasıl iddet bekleyeceklerini bilmediyseniz, işte onların hükmü budur.

Denildi ki: Ye's çağına ulaşmış kadınların kanı hakkında —(âlimler) bunu altmış yıl ve elli beş yıl olarak takdir etmişlerdir— bunun hayız kanı mı istihâze kanı mı olduğundan şüpheye düşerseniz, ﴿onların iddeti üç aydır﴾. Şüpheli kadının iddeti bu olunca, şüpheli olmayan kadının iddetinin bu olması evleviyetle gerekir.

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾ küçük kızlardır (الصغائر). Anlamı "onların iddeti (de) üç aydır" şeklindedir; zikredilen (cümle) ona delalet ettiği için hazfedilmiştir.

Lafız, "hamile olanlar" hakkında mutlaktır; dolayısıyla boşanmış kadınları ve kocası ölmüş kadınları kapsamıştır. İbn Mes'ûd, Übey, Ebû Hüreyre ve başkaları (bu ikisi arasında) ayırım yapmazlardı. Ali ve İbn Abbas'tan (şu rivayet edilmiştir): Kocasını ölmüş hamile kadının iddeti, iki sürenin en uzunudur. ^[1]

Abdullah (b. Mes'ûd)'dan (şu rivayet edilmiştir): "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ suresi, Bakara'dakinden sonra indi." ^[2] Yani bu lafız hamileler hakkında mutlaktır (demek istiyor).

Ümmü Seleme rivayet etti ki Sübey'a el-Eslemiyeye, kocasının vefatından birkaç gece sonra doğum yaptı ve bunu Resulullah'a (s.a.v.) anlattı. (Resulullah) ona dedi ki: "Helal oldun, evlen." ^[3]

﴿Ona işinde bir kolaylık kılar﴾ takva sebebiyle ona işini kolaylaştırır ve düğümlerini çözer.

﴿Bu, Allah'ın emridir﴾ bu iddet bekleyen kadınların hükmüne dair öğrettiği şeyi kastediyor.

Anlamı şudur: Kim Allah'ın indirdiği bu hükümlerle amel etmede Allah'tan korkar ve zikredilen mesken verme, zarar vermeyi terk etme, hamilelere nafaka verme, emziren kadınlara ücretlerini verme ve benzeri gibi üzerine vacip olan hakları korursa, kötülüklerinin örtülmesini ve büyük ecri hak eder.

Dipnotlar (metindeki tahrir notları)

1. Buhârî bunu *Sahîh*'inde rivayet etmiştir. (Buhârî) dedi ki: "Bir adam, yanında Ebû Hüreyre bulunurken İbn Abbas'a gelip dedi ki: 'Kocasının vefatından kırk gece sonra doğuran bir kadın hakkında bana fetva ver.' İbn Abbas: 'İki sürenin sonuncusu' dedi." Bu rivayette Sübey'a kıssası ve Ebû Hüreyre'nin bu hususta ona muhalefeti de vardır. İbn Ebî Şeybe bunu Vekî'den, o İsmâil'den, o Şa'bî'den rivayet etmiştir; (Şa'bî) dedi ki: Abdullah dedi ki: "Her hamilenin süresi doğurmasına kadardır." Ali ise "İki sürenin sonuncusu" derdi. (İbn Ebî Şeybe'nin) bundan başka, Ubeyd b. Hasan yoluyla Abdurrahmân b. Ma'kûl'dan mevsûl (kesintisiz) bir tariki daha vardır; (Abdurrahmân) dedi ki: "Ali'nin (r.a.) yanında bulundum..." ve benzerini zikretti.
2. Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce bunu Mesrûk yoluyla rivayet etmiştir. Buhârî baş kısmını zikretmemiştir. Abdürrezzâk, (İbn Mes'ûd'un) bunu Ali'nin "O (kadın) iki sürenin sonuncusundadır" dediği kendisine ulaşınca söylediğini ilave etmiştir.

3. Müttefekun aleyh (Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettiği) bir hadistir; çeşitli tarikleri ve lafızları vardır. Buhârî'nin rivayetinde "Onun ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı" şeklindedir.

Çeviri notları

- **Dipnotlar** Zemahşerî'ye ait değildir; *Keşşâf*'ın hadislerini tahrir eden sonraki bir âlime (muhtemelen İbn Hacer'in *el-Kâfi*'ş-Şâf'ına) aittir.
- **Nesefî ile benzerlik:** Nesefî'nin metni bu kısımda Zemahşerî'den neredeyse kelimesi kelimesine alınmıştır. Nesefî *Medârik*'i büyük ölçüde *Keşşâf*'ın Ehl-i Sünnet'e uygun bir özeti olarak yazmıştır.
- **"ذم":** Metinde "zem" (kınama) yazıyor; bağlamdan "dem" (kan, دم) olduğu açık, öyle çevrildi.
- **"لا يحضن" (hayız görmeyen):** Zemahşerî iniş sebebi rivayetinde, diğer tefsirlerdeki "لم يحضن" (henüz hayız görmemiş) yerine "لا يحضن" (hayız görmeyen) ifadesini kullanıyor; farkı korumak için öyle çevrildi.

4. İbnü'l-Cevzî — Zâdü'l-Mesîr

﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾

Yüce Allah'ın ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾ sözünün iniş sebebi hakkında iki görüş vardır.

Birincisi: Bakara suresinde [227, 232] boşanan kadının ve kocası ölen kadının iddeti inince Übey b. Ka'b dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, Medine halkından bazı kadınlar 'Kadınlardan hakkında hiçbir şey zikredilmemiş olanlar kaldı' diyorlar." (Resulullah) "O nedir?" dedi. (Übey) dedi ki: "Küçükler, büyükler (yaşlılar) ve hamile olanlar." Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Amr b. Sâlim söylemiştir.

İkincisi: Yüce Allah'ın ﴿Boşanmış kadınlar kendi kendilerine (üç kur') beklerler...﴾ ayeti [Bakara 2:228] inince Hallâd b. Nu'mân el-Ensârî dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, hayız görmeyen kadının iddeti, henüz hayız görmemiş kadının iddeti ve hamile kadının iddeti nedir?" Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Mukâtil söylemiştir.

Ayetin anlamı: "Eğer şüpheye düştüyseniz", yani tereddüt edip onların iddetinin ne olduğunu bilemediyseniz, "onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da" aynı şekilde.

Fasıl

Kâdî Ebû Ya'lâ dedi ki: Burada şüpheden (irtiyâb) kastedilen, muhatapların (erkeklerin) yaşlı kadının ve küçük kızın iddet miktarının ne kadar olduğu hakkındaki şüphesidir. İddet bekleyen kadınların hayızdan ümit kesme ya da hamilelikten ümit kesme hususundaki şüphesi kastedilmemiştir. (Bunun delili,) ayetin iniş sebebi olarak zikredilen olaydır. Ayrıca bununla kadınlar kastedilmiş olsaydı, hitap onlara yöneltilir ve "إِنَّ ارْتِبْنَ" (ey kadınlar, şüpheye düşerseniz) ya da "إِنَّ ارْتِبْنَ" (şüpheye düşerlerse) denirdi; çünkü hayız ancak onların tarafından bilinir.

Herhangi bir arıza olmaksızın hayız gecikmiş kadının ne kadar bekleyeceği konusunda ihtilaf edilmiştir. **Bizim mezhebimizin** (Hanbelî) görüşü şudur: Hamileliğin genel (olağan) süresi olan dokuz ay bekler, sonra üç ay (daha). İddet, dokuz aydan sonraki üç aydır. Eğer yıl dolmadan bir gün önce hayız görürse, yeniden üç hayız (iddet) başlar. Yıl hayız görmeden tamamlanırsa helal olur (evlenebilir). Mâlik de bu görüştedir. Ebû Hanîfe ve Şâfiî yeni (kavlinde) dedi ki: Rahminin (hamilelikten) kesin olarak temiz olduğu bilininceye kadar süresiz bekler; bu da benzerlerinin hayız görmediği bir yaşa ulaşmasıdır. Ondan sonra üç ay iddet bekler.

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾

Yani onların iddeti de üç aydır. Çünkü bu söz kendi başına müstakil (tam) değildir; mutlaka bir zamire (takdir edilen bir öğeye) ihtiyacı vardır. Onun zamiri ise daha önce açıkça zikredilen, aylarla (hesaplanan) iddettir.

Bizim mezhebimizin görüşüne göre bu, üzerinden hayız (çağı) zamanı geçmemiş kadına hamledilir: O, üç ay iddet bekler. Üzerinden hayız zamanı geçtiği halde hayız görmemiş kadın ise bir yıl iddet bekler.

﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾

(Bu hüküm) boşanmış kadınlar ve kocası ölen kadınlar hakkında geneldir. Bu, Ömer, İbn Ömer, İbn Mes'ûd, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Ebû Hüreyre ve büyük şehirlerin fakihlerinin görüşüdür. İbn Abbas'ın ise "İki sürenin sonuncusunu bekler" dediği rivayet edilmiştir.

Bizim görüşümüze şunlar delildir:

- Ayetin umumu (genel ifadesi).
- İbn Mes'ûd'un sözü: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: 'Hamile olanlar..' (ayeti) ancak kocası ölen kadın ayetinden sonra indi."
- Ümmü Seleme'nin sözü: "Sübey'a, kocasının vefatından birkaç gün sonra doğum yaptı; Resulullah (s.a.v.) ona evlenmesini emretti."

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾

Yani (Allah'ın) emrettiği şeylerde. "Ona işinde bir kolaylık kılar", yani dünya ve ahiret işini ona kolaylaştırır. Bu, çoğunluğun görüşüdür.

Dahhâk dedi ki: Kim sünnete uygun boşama hususunda Allah'tan korkarsa, Allah ona ric'at (geri dönme) hususunda işinde bir kolaylık kılar.

"Bu, Allah'ın size indirdiği emridir. ﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾" O'na itaat ederek, ﴿onun kötülüklerini örter﴾ yani hatalarını siler, "ve ecrini büyütür" ahirette.

Çeviri notları

- **Bakara [227, 232]:** Parantez içindeki ayet numaraları metinde olduğu gibi bırakıldı. İddetle ilgili ayetler aslında 228 ve 234'tür.
- **الصغار والكبار:** "Küçükler ve büyükler" olarak birebir çevrildi. Bağlamda "küçük kızlar ve yaşlı kadınlar" kastediliyor; Ebû Ya'lâ'nın "الآيسة والصغيرة" (yaşlı kadın ve küçük kız) ifadesi bunu doğruluyor.
- **"Henüz hayız görmemiş olanlar" ayrımı:** Hanbelî görüşe göre bu ifade, henüz hayız yaşına gelmemiş kızlar içindir. Hayız yaşına geldiği halde hayız görmemiş kadın ise bir yıl bekler.

5. Kurtubî — el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân

Yüce Allah'ın ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır﴾ sözünde yedi mesele vardır:

Birinci mesele: İniş sebebi

Yüce Allah'ın "Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar" sözü: (Allah) hayız gören kadın hakkında boşama ve ric'at (geri dönme) meselesini açıklayınca, —onlar kur' (hayız) sahibi kadınların iddetini zaten öğrenmişlerdi— bu surede onlara kan görmeyen kadının iddetini öğretti.

Ebû Osman Ömer b. Sâlim dedi ki: Bakara suresinde boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadın hakkında kadınların iddeti inince Übey b. Ka'b dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, bazı insanlar 'Kadınlardan hakkında hiçbir şey zikredilmemiş olanlar kaldı: küçükler ve hamileler' diyorlar." Bunun üzerine "Hayızdan ümit kesmiş olanlar..." ayeti indi.

Mukâtil dedi ki: Yüce Allah'ın "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler" [Bakara 2:228] sözü zikredilince Hallâd b. Nu'mân dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, hayız görmemiş kadının iddeti, hayzı kesilmiş kadının iddeti ve hamile kadının iddeti nedir?" Bunun üzerine "Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar" indi; yani hayızdan kesilmiş olanlar.

Denildi ki: Muâz b. Cebel, (hayızdan) ümit kesmiş yaşlı kadının iddetini sordu; bunun üzerine ayet indi. Allah daha iyi bilir.

Mücâhid dedi ki: Ayet, (kanının) hayız kanı mı hastalık kanı mı olduğunu bilmeyen müstehâze kadın hakkında gelmiştir.

İkinci mesele: "Eğer şüpheye düştüyseniz"

Yüce Allah'ın ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ sözü, yani tereddüt ettiyseniz. Denildi ki: Kesin kanaat getirdiyseniz. Bu kelime ezdâddandır; "zan" gibi hem şüphe hem kesinlik anlamına gelir.

Taberî'nin tercihi, anlamın "tereddüt edip onlar hakkındaki hükmün ne olduğunu bilemediyseniz" olmasıdır.

Zeccâc dedi ki: Hayzı kesilmiş olduğu ve benzerleri hayız gören kadınlardan olduğu halde, onun hayzı hakkında şüpheye düşerseniz.

Kuşeyrî (dedi ki): Bunda tartışma vardır. Çünkü biz onun ye's yaşına ulaşmış olduğundan şüphe edersek, "iddeti üç aydır" demeyiz.

Ye's yaşında esas alınan, bir görüşe göre dünyadaki herhangi bir kadının âdetinin ulaştığı en uç (yaş), bir görüşe göre de kadının akrabası olan kadınların çoğunluğunun (hayızdan kesildiği yaş)tır.

Mücâhid dedi ki: "Eğer şüpheye düştüyseniz" sözü muhataplar içindir; yani ümit kesmiş kadının ve hayız görmemiş kadının iddetinin ne kadar olduğunu bilmezseniz, iddet budur.

Denildi ki: Anlamı şudur: Ondan görünen kanın yaşıllıktan mı, bilinen hayızdan mı, yoksa istihâzeden mi olduğundan şüpheyi düşerseniz, iddet üç aydır.

İkrime ve Katâde dedi ki: Şüphe (rîbe) kapsamına girenlerden biri, hayzı düzenli olmayan, ayın başında birkaç kez, birkaç ayda bir kez hayız gören müstehâze kadındır.

Denildi ki: Bu (söz) surenin başına bağlıdır. Anlamı şudur: İddetin bitmesi hakkında şüpheyi düşerseniz, onları evlerinden çıkarmayın. Bu, bu konuda söylenenlerin en sahihidir.

Üçüncü mesele: İddetinde şüpheli kadın (mürtâbe)

İddeti hakkında şüpheli olan kadın, şüphesinden kendini arındırıncaya (istibrâ edinceye) kadar nikâhlanamaz ve şüphe ortadan kalkmadıkça iddetten çıkmaz.

Hayzı kesilen ve neyin kestiğini bilmeyen şüpheli kadın hakkında şöyle denilmiştir: Kocasının onu boşadığı günden itibaren bir yıl bekler; bunun dokuz ayı istibrâ, üç ayı iddettir. Eğer (kocası) onu boşar, o da bir ya da iki hayız görür, sonra kendisinde bir ye's (yaşlılık) olmaksızın (hayzı) kesilirse, dokuz ay bekler, sonra hayzından temizlendiği günden itibaren üç ay (bekler), sonra kocalara helal olur. Bunu Şâfiî Irak'ta (iken) söylemiştir.

Bu görüşe kıyasla, kocası ölen ve istibrâ eden hür kadın dokuz aydan sonra dört ay on gün bekler; cariyeye ise dokuz aydan sonra iki ay beş gece bekler.

Şâfiî'den ayrıca şu rivayet edilmiştir: Onun kur'ları (hesabı), ümit kesen kadınların yaşına ulaşıncaya kadar olduğu gibi devam eder. Bu, Nehaî'nin, Sevrî'nin ve başkalarının görüşüdür. Ebû Ubeyd bunu Irak ehlinde nakletmiştir.

Dördüncü mesele: Genç kadın

Eğer kadın gençse, hamile olup olmadığı (anlaşıncaya kadar) beklenir. Hamileliği belli olursa süresi doğurmasıdır. Belli olmazsa, Mâlik dedi ki: Genç olup hayzı kesilen kadının iddeti bir yıldır. Ahmed ve İshâk da bunu söylemiş ve bunu Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) ve başkasından rivayet etmişlerdir.

Irak ehli ise, ömründe bir kez hayız görmüşse, yirmi yıl beklese bile iddetinin üç hayız olduğu görüşündedir; ancak hayızdan ümit keseceği bir yaşlılık derecesine ulaşırsa, ümit kesmeden sonra iddeti üç ay olur.

Sa'lebî dedi ki: Bu, Şâfiî mezhebinin en sahih görüşüdür ve âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Bu, İbn Mes'ûd'dan ve ashabından rivayet edilmiştir.

Kiyâ (el-Herrâsî) dedi ki: Doğru olan budur. Çünkü yüce Allah ümit kesmiş kadının iddetini üç ay kılmıştır; şüpheli kadın ise ümit kesmiş değildir.

Beşinci mesele: Hastalık veya emzirme sebebiyle hayzın gecikmesi

Hastalık sebebiyle hayzı gecikene gelince, Mâlik, İbnü'l-Kâsım ve Abdullah b. Asbağ dedi ki: Dokuz ay, sonra üç ay iddet bekler.

Eşheb dedi ki: O, emziren kadın gibidir; (iddeti) süttten kesmeden sonra hayızla ya da bir yılla (biter).

Hibbân b. Munkız, emzirirken karısını boşadı. Kadın emzirme sebebiyle bir yıl hayız görmeden kaldı. Sonra Hibbân hastalandı ve onun kendisine mirasçı olmasından korktu. Onu, yanında Ali ve Zeyd'in bulunduğu Osman'a dava etti. (Ali ve Zeyd) dediler ki: "Ona mirasçı olacağı görüşündeyiz; çünkü o ne yaşlı kadınlardandır ne de küçük kızlardandır." Sonra Hibbân öldü; (kadın) ona mirasçı oldu ve vefat iddeti bekledi.

Altıncı mesele: Sebepsiz gecikme ve hamilelik şüphesi

Eğer hayız hastalık ya da emzirme olmaksızın gecikirse, zikrettiğimiz üzere, içinde hayız olmayan bir yıl bekler: dokuz ay, sonra üç ay. Hamilelikten şüphelenmedikçe helal olur.

Eğer hamilelikten şüphelenirse, âlimlerimizden (Mâlikîlerden) gelen farklı rivayetlere göre dört yıl, beş yıl ya da yedi yıl bekler. Bunların meşhuru beş yıldır; bunu geçerse helal olur.

Eşheb dedi ki: Şüphe kendisinden kalkıncaya kadar ebediyen helal olmaz. İbnü'l-Arabî dedi ki: Sahih olan budur. Çünkü çocuğun karnında beş yıl kalması caiz olunca, on yıl ve daha fazla kalması da caizdir. Mâlik'ten de bunun benzeri rivayet edilmiştir.

Yedinci mesele: İstihâze sebebiyle hayzı bilinmeyen kadın

İstihâze sebebiyle hayzı bilinmeyen kadın hakkında üç görüş vardır:

1. İbnü'l-Müseyyeb dedi ki: Bir yıl iddet bekler. Bu, Leys'in görüşüdür. Leys dedi ki: Müstehâze olduğunda, boşanmış kadının ve kocası ölmüş kadının iddeti bir yıldır. Bu, âlimlerimizin meşhur görüşüdür. Hayız kanını istihâze kanından ayırt etsin ya da etmesin, Mâlik'e göre mezhebinin varılan sonucunda bütün bu durumlarda iddeti bir yıldır; bunun dokuz ayı istibrâ, üç ayı iddetir.
2. Şâfiî görüşlerinden birinde dedi ki: İddeti üç aydır. Bu, tabiînden ve sonraki Kayrevanlılardan bir grubun görüşüdür. İbnü'l-Arabî (dedi ki): Bana göre sahih olan budur.
3. Ebû Ömer (İbn Abdilberr) dedi ki: Müstehâzenin kanı (hayızdan) ayrışıyorsa ve hayzının başlangıcını ya da bitişini biliyorsa, üç kur' iddet bekler. Bu, nazar (akıl yürütme) bakımından daha sahih, kıyas ve eser (rivayet) bakımından daha sağlamdır.

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾

Yani küçük kız (الصغيرة); onların iddeti üç aydır. Haber gizlenmiştir (hazfedilmiştir).

Onun iddetinin aylarla olması, âdeten onda kur'ların (hayızların) bulunmaması sebebiyledir. Yüce Allah hükümleri ancak âdetler üzerine yürütmüştür; dolayısıyla o, aylarla iddet bekler.

Kadınlar nezdinde (hayzın) ihtimal dahilinde olduğu bir zamanda kan görürse, aslın (hayzın) varlığı sebebiyle kana (hayızla iddete) geçer. Asıl bulununca bedelin hükmü kalmaz. Tıpkı yaşlı kadının kanla iddet beklemeye başlayıp sonra (kanı) kesilince aylara dönmesi gibi. Bu, icmadır.

﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾

Bunda iki mesele vardır:

Birincisi: Yüce Allah'ın "Hamile olanların süresi" doğum yapmalarınıdır. Bu, boşanmış kadın hakkında zahir olsa da —çünkü ona atfedilmiş ve sözün sonunda ona dönülmüştür— ayetin umumu ve Sübey'a hadisi sebebiyle kocası ölmüş kadın hakkında da böyledir. Bu konudaki söz "Bakara"da tam olarak geçmişti. ^[1]

İkincisi: Kadın alaka (kan pıhtısı) ya da mudğa (et parçası) olarak ne doğurursa (düşürürse), helal olur. Şâfiî ve Ebû Hanîfe dedi ki: Ancak çocuk (olacak şekil almış) bir şeyle helal olur. Bu konudaki söz "Bakara" ^[2] ve "Ra'd" ^[3] surelerinde geçmişti. Hamd Allah'adır.

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾

Dahhâk dedi ki: Yani kim sünnete uygun boşama hususunda O'ndan korkarsa, (Allah) ona ric'at hususunda işinde bir kolaylık kılar.

Mukâtil (dedi ki): Kim O'na isyandan kaçınmada Allah'tan korkarsa, (Allah) onu itaate muvaffak kılmada ona işinde bir kolaylık kılar.

﴿Bu, Allah'ın emridir﴾ yani zikredilen hükümler, Allah'ın size indirdiği ve size açıkladığı emridir.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ yani O'na itaatle amel ederse, ﴿onun kötülüklerini örter﴾ namazdan namaza ve cumadan cumaya (işlenen kötülükleri). ﴿Ve ecrini büyütür﴾ yani ahirette.

Dipnotlar (metindeki)

1. Bkz. c. 3, s. 174.
2. Bkz. c. 3, s. 174.
3. Bkz. c. 9, s. 284.

Çeviri notları

- "حديث سبعة": Metinde "Seb'a hadisi" yazıyor; bu "Sübey'a" (سبيعة) isminin yazım hatasıdır.
- "عمر بن سالم": Diğer tefsirlerde aynı rivayet "Amr b. Sâlim" olarak geçiyor; burada "Ömer" yazılmış.
- "القرويين": Kayrevan (Tunus) Mâlikî âlimleri kastediliyor.
- "Haber gizlenmiştir" (فأضمر الخبر): Gramerde "henüz hayız görmemiş olanlar" mübtedasının haberinin (onların iddeti üç aydır) söylenmeyip önceki cümleden anlaşıldığı demektir.
- Kurtubî'nin "en sahih" bulduğu yorum: Diğer tefsirlerden farklı olarak, "eğer şüpheye düştüyseniz" ifadesini surenin başındaki "onları evlerinden çıkarmayın" emrine bağlayan görüşü en sahih buluyor.

6. Beyzâvî — Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl

﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾ yaşlılıkları sebebiyle. ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların iddeti hakkında tereddüt ettiyseniz, yani bilmediyseniz. ﴿Onların iddeti üç aydır.﴾

Rivayet edildiğine göre, ﴿Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler﴾ ayeti inince "Peki henüz hayız görmemiş kadınların iddeti nedir?" denildi. Bunun üzerine ﴿henüz hayız görmemiş olanlar﴾ ifadesi indi. Yani henüz hayız görmemiş olanlar da aynı şekilde (üç ay bekler).

﴿Hamile olanların süresi﴾ yani iddetlerinin sonu, ﴿yüklerini doğurmalarıdır﴾.

Bu, boşanmış kadınları ve kocası ölmüş kadınları kapsayan bir hükümdür. Bu ayetin umumunu korumak, ﴿Sizden ölüp de geride eşler bırakanlar...﴾ [Bakara 2:234] sözünün umumunu korumaktan daha evladır. Çünkü:

1. "Hamile olanlar" ifadesinin umumu zatiyladır (bizzat), "eşler" ifadesinin umumu ise araziyladır (dolaylıdır).
2. Hüküm burada bir illete bağlanmıştır, orada ise öyle değildir.
3. Sahih olarak sabittir ki Sübey'a bint Hâris, kocasının vefatından birkaç gece sonra doğum yaptı ve bunu Resulullah'a (s.a.v.) anlattı. O da "Sen helal oldun, evlen" dedi.
4. Bu ayet iniş bakımından daha sonradır. Dolayısıyla bunu uygulamada öne almak tahsis olur, diğerini öne almak ise âmmı hâssa bina etmek olur. Birincisi, üzerinde ittifak bulunduğu için racihtir.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ O'nun hükümlerinde ve onların haklarını gözetirse, ﴿ona işinde bir kolaylık kılar﴾ işini ona kolaylaştırır ve onu hayra muvaffak kılar.

﴿Bu, Allah'ın emridir﴾ zikredilen hükümlere işarettir. ﴿Size indirdiği. Kim Allah'tan korkarsa﴾ O'nun hükümlerinde ve onların haklarını gözetirse, ﴿onun kötülüklerini örter﴾ çünkü iyilikler kötülükleri giderir; ﴿ve ecrini büyütür﴾ katlayarak.

Çeviri notları

- **Umumun "zatiyla" ve "araziyla" olması:** "Hamile olanlar" (أولات الأحمال) ifadesi doğrudan bütün hamileleri kapsar. "Eşler" (أزواج) ifadesi ise hamileleri ancak dolaylı olarak, eşlerin bir kısmı hamile olabileceği için kapsar. Beyzâvî, doğrudan kapsayan genel ifadenin korunmasının daha uygun olduğunu söylüyor.
- **"Hüküm burada illete bağlanmıştır":** İddetin doğumla bitmesinin gerekçesi, rahmin temiz olduğunun anlaşılmasıdır. Bakara 234'te ise dört ay on gün için açık bir gerekçe bağlanmamıştır.
- **Son delil:** Talâk 65:4 sonra indiği için onu öne almak, Bakara 234'ün genel hükmünü daraltmak (tahsis) anlamına gelir; bu yöntem herkesçe kabul edilir. Bakara 234'ü öne almak ise sonraki genel ifadeyi önceki özel ifadeye göre yorumlamayı gerektirir; bu yöntem tartışmalıdır. Bu yüzden Beyzâvî birincisini tercih ediyor.
- **"onların haklarını" (حقوقها):** Zamir tekil dişildir ve "hükümler"e döner; yani "o hükümlerin gereklerini gözetirse" anlamındadır.

7. Nesefî — Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl

Ayet 4

﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾: Rivayet edildiğine göre bazı insanlar dedi ki: "Kur' (hayız) sahibi kadınların iddetini öğrendik; peki henüz hayız görmemiş olanların iddeti nedir?" Bunun üzerine (ayet) indi.

﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların hükmü size karışık geldiyse ve nasıl iddet bekleyeceklerini bilmediyseniz, ﴿onların iddeti üç aydır﴾ yani onların hükmü budur.

Denildi ki: Ye's çağına ulaşmış kadınların kanı hakkında —(âlimler) bunu altmış yıl ve elli beş yıl olarak takdir etmişlerdir— bunun hayız kanı mı istihâze kanı mı olduğundan şüpheye düşerseniz, onların iddeti üç aydır. Şüpheli kadının iddeti bu olunca, şüpheli olmayan kadının iddetinin bu olması evleviyetle gerekir.

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾: Bunlar küçük kızlardır (الصغائر). Takdiri şudur: "Henüz hayız görmemiş olanların da iddeti üç aydır." Zikredilen (cümle) ona delalet ettiği için cümle hazfedilmiştir.

﴿Hamile olanların süresi﴾ yani iddetleri, ﴿yüklerini doğurmalarıdır﴾. Nass, boşanmış kadınları ve kocası ölmüş kadınları kapsar. Ali ve İbn Abbas'tan (r.a.) (şu rivayet edilmiştir): "Kocası ölmüş hamile kadının iddeti, iki sürenin en uzunudur."

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾: Takva sebebiyle ona işini kolaylaştırır ve düğümlerini çözer.

Ayet 5

﴿Bu, Allah'ın emridir﴾ yani bu iddet bekleyen kadınların hükmüne dair öğrenilen şeydir. ﴿Size indirdiği﴾ Levh-i Mahfûz'dan.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ indirdiği bu hükümlerle amel etmede ve üzerine vacip olan hakları korursa, ﴿onun kötülüklerini örter ve ecrini büyütür﴾.

Sonra ﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ sözündeki takvayı açıkladı. Sanki "İddet bekleyen kadınlar hususunda takva ile nasıl amel edelim?" denmiş, (6. ayetle) cevap verilmiştir.

Çeviri notları

- **Mezhep:** Nesefî Hanefî görüşü esas alır; 6. ayetin tefsirinde Şâfiî ve Mâlik'i "muhalif" olarak anar (6. ayet bu derlemeye alınmadı).
- **Zemahşerî ile ilişki:** Bu kısım *Keşşâftan* neredeyse kelimesi kelimesine alınmıştır.
- Bu tefsirde "henüz hayız görmemiş olanlar" kesin şekilde "küçük kızlar" (الصغائر) olarak tanımlanıyor; Ebû Hayyân'daki genişletme yok.

8. Ebû Hayyân — *el-Bahru'l-Muhît*

İniş sebebi ve kıraatler

Rivayet edildiğine göre, aralarında Übey b. Ka'b ve Hallâd b. Nu'mân'ın da bulunduğu bir topluluk, ﴿Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler﴾ [Bakara 2:228] sözünü işitince dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, küçüklük ya da yaşlılık sebebiyle kur'u (hayzı) olmayan kadının iddeti nedir?" Bunun üzerine bu ayet indi. Bir kişi "Peki hamilenin iddeti nedir?" dedi. Bunun üzerine ﴿Hamile olanlar﴾ indi.

Cumhur (kurrâların çoğunluğu) "ye'isne" şeklinde geçmiş zaman fiili olarak okudu. İki "yâ" ile muzari olarak da okunmuştur.

"Eğer şüpheye düştüyseniz" hakkındaki görüşler

﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ ifadesinin anlamı: Kanı kesilmiş olsa bile, hamileliğin ortaya çıkma ihtimali sebebiyle, onun (hayızdan) ümit kesip kesmediği hususunda (şüpheye düşerseniz).

Denildi ki: Ye's çağına ulaşmış kadınların kanı hakkında, bunun hayız kanı mı istihâze kanı mı olduğundan şüpheye düşerseniz. Şüpheli kadının iddeti bu olunca, şüpheli olmayanın iddetinin bu olması evleviyetle gerekir.

Bazıları ye's çağını altmış yıl, bazıları elli beş yıl olarak takdir etmiştir. Denildi ki: Kadının akrabalarının çoğunlukla hayızdan kesildiği yaştır. Denildi ki: Dünyadaki herhangi bir kadının âdetinin ulaştığı en uç (yaş)tır.

Mücâhid dedi ki: Ayet, kanı sürekli akan ve bizim bunun hayız kanı mı yoksa hastalık kanı mı olduğunu bilmediğimiz müstehâze kadın hakkında gelmiştir.

Denildi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların durumu ve hükmü hakkında tereddüt edip hükümlerinin ne olduğunu bilemediyseniz, hüküm şudur: Onların iddeti üç aydır. Taberî de ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ ifadesinin "tereddüt edip hükmün ne olduğunu bilemediyseniz" anlamında olduğunu tercih etmiştir.

Denildi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların hayızdan kesildiğine kesin kanaat getirdiyseniz; bu kelime ezdâddandır.

Zeccâc dedi ki: Anlamı şudur: Kanı kesilmiş olduğu ve benzerleri hayız gören kadınlardan olduğu halde, onun hayzı hakkında şüpheye düşerseniz.

Mücâhid ayrıca dedi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ muhataplar (erkekler) içindir; yani ümit kesmiş kadının ve ﴿henüz hayız görmemiş olanlar﴾ ın iddetini bilmezseniz, iddet budur.

Özetle, ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ sözü hakkında iki görüş ortaya çıkar:

1. Lügatteki zahiri anlamı üzeredir, yani şüphenin meydana gelmesidir.
2. Anlamı, ye'se (hayızdan kesilmeye) kesin kanaat getirmektir.

Birinci görüşün anlamı hakkında da şu görüşler vardır: Onun kanının hayız kanı mı hastalık kanı mı olduğundan şüpheye düşerseniz; ya da hamile kalıp kalmadığından şüpheye düşerseniz; ya da şüpheye düşerseniz, yani onların iddetini bilmezseniz.

"Henüz hayız görmemiş olanlar"

Zahir (açık) olan şudur ki, ﴿henüz hayız görmemiş olanlar﴾ sözü şunları kapsar: küçüklüğü sebebiyle hayız görmemiş olan; hiç hayzı olmayan kadın (bu, kadınlar arasında vardır: ölünceye kadar yaşar ve hayız görmez); üzerinden hayız (çağı) zamanı geçip o çağa ulaştığı halde hayız görmemiş olan. Denildi ki: Bu (sonuncusu) bir yıl iddet bekler.

Gramer

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾, ﴿hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾ üzerine atfedilmiştir. İrabı, ﴿hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾'ın irabı gibi mübtedadır. (Âlimler) onun haberini, birincinin haberi cinsinden bir cümle olarak takdir ettiler, yani "onların iddeti üç aydır". Daha uygun olan ise "onlar gibi" ya da "böyledir" şeklinde takdir edilmesidir; böylece takdir edilen şey müfred (tek kelime) olur, cümle olmaz.

Hamile olanlar

﴿Hamile olanlar﴾ boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadın hakkında geneldir. Bu, Ömer, İbn Mes'ûd, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Ebû Hüreyre ve büyük şehirlerin fakihlerinin görüşüdür.

Ali ve İbn Abbas dedi ki: ﴿Hamile olanlar﴾ boşanmış kadınlar hakkındadır. Kocası ölmüş kadının iddeti ise iki sürenin en uzunudur. Dört ay on günden önce doğursa, (bu sürenin) sonuna kadar bekler. Bu iki (görüşe) karşı delil Sübey'a hadisidir.

İbn Mes'ûd dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: ﴿Hamile olanlar﴾ ancak kocası ölen kadın ayetinden sonra indi."

Cumhur "hamlehunne" (yüklerini) şeklinde tekil okudu; Dahhâk "ahmâlehunne" şeklinde çoğul okudu.

﴿Bu, Allah'ın emridir﴾

Öğrettiği, iddet bekleyen kadınların hükmünü kastediyor.

Cumhur "ve yu'zım" şeklinde, "a'zama" fiilinin muzarisi olarak "yâ" ile okudu. A'meş "nu'zım" şeklinde "nûn" ile, gâib (üçüncü şahıs) anlatımından mütekellim (birinci şahıs) anlatımına geçerek okudu. İbn Miksem "yâ" ile ve şeddeli olarak, "azzama" fiilinin muzarisi şeklinde okudu.

Söz, boşanmış kadınların durumu ve onların iddet gibi hükümleri hakkında olduğundan, ve kocaları onları ancak onlara karşı kin ve hoşnutsuzluk sebebiyle boşadığından, bazı cümlelerin ardından anlam bakımından takva emri gelmiştir. Bu emir, ﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ sözünde şart ve ceza kalıbında ortaya konmuştur. Çünkü boşayan koca, boşadığı kadına onu lekeleyecek ve talipleri ondan uzaklaştıracak bazı şeyler isnat edebilir, ondan ancak kendisine görünen bir kusur sebebiyle ayrıldığı izlenimini verebilir. Bu yüzden ﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ sözü tekrar

edilmiştir: Kim indirdiği bu hükümlerle amel etmede (Allah'tan korkar), zarar vermeyi terk etmek, iddet bekleyen kadınlara nafaka vermek ve kendisine gereken diğer şeyler gibi üzerine vacip olan hakları korursa, (Allah) onun için kötülüklerinin örtülmesini ve ecrinin büyütülmesini terettüp ettirir.

Çeviri notları

- **Kapsam:** Gönderilen metin 6. ve 7. ayetlerin tefsirini de içeriyordu (mesken, nafaka, emzirme); 4. ayete odaklanıldığı için bu derlemeye alınmadı.
- **"Müfred olur, cümle olmaz":** Metinde "مفرداً جملة" yazıyor. Bağlam, bunun "مفرداً لا جملة" ifadesinin bozulmuş hali olduğunu gösteriyor; anlam olarak öyle çevrildi.
- Âlûsî'nin "Ebû Hayyân zahir gördü" diye aktardığı görüş burada birinci ağızdan geçiyor.

9. İbn Kesîr — Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm

Hayızdan ümit kesmiş olanların ve henüz hayız görmemiş olanların iddeti

Yüce Allah, ye's halindeki (âyise) kadının —yaşlılığı sebebiyle hayız kesilmiş kadının— iddetini açıklayarak bunun, hayız gören kadın hakkındaki üç kur'un yerine üç ay olduğunu bildiriyor; nitekim Bakara ayeti ^[1] buna delalet etmiştir. Aynı şekilde, hayız yaşına ulaşmamış küçük kızların (الصغار) iddeti de ye's halindeki kadının iddeti gibi üç aydır. Bu yüzden ﴿henüz hayız görmemiş olanlar﴾ buyurmuştur.

﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ sözü hakkında iki görüş vardır:

Birincisi —Mücâhid, Zührî ve İbn Zeyd gibi selevin bir grubunun görüşüdür—: Yani kan görürlerse ve siz onun hayız mı istihâze mi olduğundan şüphe edip tereddüde düşerseniz.

İkincisi: Onların iddetinin hükmü hakkında şüpheye düşer ve onu bilmezseniz, o üç aydır. Bu, Saîd b. Cübeyr'den rivayet edilmiştir ve İbn Cerîr'in (Taberî) tercihidir. Anlam bakımından daha açık olan da budur.

(İbn Cerîr) buna, rivayet ettiği şu haberle delil getirmiştir: Ebû Küreyb ve Ebû's-Sâib —dediler ki — bize İbn İdrîs anlattı, (dedi ki:) bize Mutarrif haber verdi, Amr b. Sâlim'den, dedi ki: Übey b. Ka'b dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, kadınların iddetlerinden bazıları Kitap'ta zikredilmedi: küçükler, büyükler (yaşlılar) ve hamileler." ^[2] (Amr) dedi ki: Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da. Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayetini indirdi.

İbn Ebî Hâtim bunu bu siyaktan daha geniş olarak rivayet etmiştir: Bize babam anlattı, (dedi ki:) bize Yahyâ b. Muğîre anlattı, (dedi ki:) bize Cerîr haber verdi, Mutarrif'ten, o Ömer ^[3] b. Sâlim'den, o Übey b. Ka'b'dan, dedi ki: Resulullah'a (s.a.v.) dedim ki: "Medine halkından bazı insanlar, Bakara'daki kadınların iddetine dair bu ayet indirilince dediler ki: 'Kadınların iddetlerinden Kur'an'da zikredilmemiş iddetler kaldı: küçükler, hayız kesilmiş büyükler (yaşlılar) ve hamileler.'" (Übey) dedi ki: Bunun üzerine kısa Nisâ'daki şu ayet indirildi: ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da﴾.

Hamile kadınların iddeti

﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ sözünde yüce Allah diyor ki: Kim hamile ise, boşanmadan ya da ölümden sonra bir deve sağımı arası kadar (kısa bir süre) ^[4] geçmiş olsa bile, onun iddeti doğurmasıyla (biter). Bu, bu şerefli ayetin nassı olduğu ve Nebevî sünnetin de bununla geldiği üzere, selev ve haleften âlimlerin cumhurunun görüşüdür.

Ali ve İbn Abbas'tan (r.a.) ^[5] şu rivayet edilmiştir: Onlar, kocası ölmüş kadın hakkında, bu şerefli ayetle ve Bakara suresindeki ayetle amel ederek, doğum ve aylardan hangisi daha uzunsa, iki sürenin en uzunuyla iddet bekleyeceği görüşüne gitmişlerdir.

* Buhârî dedi ki: Bize Sa'd ^[6] b. Hafs anlattı, (dedi ki:) bize Şeybân anlattı, Yahyâ'dan, dedi ki: Bana Ebû Seleme haber verdi, dedi ki: Bir adam İbn Abbas'a geldi —Ebû Hüreyre de oturuyordu — ve dedi ki: "Kocasından (vefatından) kırk gece sonra doğuran bir kadın hakkında bana fetva ver." İbn Abbas dedi ki: "İki sürenin sonuncusu." Ben dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾." Ebû Hüreyre dedi ki: "Ben kardeşimin oğluyla, yani Ebû Seleme ile beraberim." Bunun üzerine İbn Abbas kölesi Küreyb'i Ümmü Seleme'ye sormak için gönderdi. (Ümmü Seleme) dedi ki: "Sübey'a el-Eslemiyye'nin kocası, o hamileyken öldürüldü. Onun ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. Kendisine talip olundu ve Resulullah (s.a.v.) onu evlendirdi. Ebü's-Senâbil de ona talip olanlar arasındaydı." ^[7]

Buhârî bu hadisi burada böyle kısaltarak zikretmiştir. Kendisi, Müslim ve (Sünen) kitaplarının sahipleri bunu başka tariklerden uzun olarak rivayet etmişlerdir. ^[8]

* İmam Ahmed dedi ki: Bize Hammâd b. Üsâme anlattı, (dedi ki:) bize Hişâm haber verdi, babasından, o Misver b. Mahreme'den: Sübey'a el-Eslemiyye'nin kocası, o hamileyken öldü. Ancak birkaç gece kaldı ve doğum yaptı. Lohusalığından temizlenince kendisine talip olundu. Resulullah'tan (s.a.v.) evlenmek için izin istedi; o da evlenmesine izin verdi ve evlendi.

Bunu Buhârî *Sahîh*'inde, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce ondan (Sübey'a'dan) çeşitli tariklerle rivayet etmiştir. ^[9]

* Müslim b. Haccâc'ın dediği gibi: Bana Ebü't-Tâhir anlattı, (dedi ki:) bize İbn Vehb haber verdi, (dedi ki:) bana Yûnus b. Yezîd anlattı, İbn Şihâb'dan, (dedi ki:) bana Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe anlattı: Babası, Ömer b. Abdullah b. Erkam ez-Zührî'ye mektup yazarak, Sübey'a bint Hâris el-Eslemiyye'nin yanına girmesini ve ona olayını ve Resulullah'a (s.a.v.) fetva sorduğunda Resulullah'ın ona ne dediğini sormasını emretti.

Ömer b. Abdullah, (Abdullah b. Utbe'ye) şunu bildiren bir mektup yazdı: Sübey'a ona şunu haber vermişti: Sa'd ^[10] b. Havle'nin nikâhı altındaydı —(Sa'd) Bedir'e katılanlardandı—. (Sa'd) Veda haccında, o hamileyken vefat etti. (Sübey'a) onun vefatından sonra çok geçmeden yükünü doğurdu. Lohusalığından temizlenince talipler için süslendi. Ebü's-Senâbil b. Ba'kek yanına girdi ve ona dedi ki: "Seni neden süslenmiş görüyorum? Herhalde evlenmeyi umuyorsun. Vallahi sen, üzerinden dört ay on gün geçmedikçe evlenemezsin."

Sübey'a dedi ki: "Bana bunu söyleyince, akşam olunca elbiselerimi üzerime topladım (giyindim), Resulullah'a (s.a.v.) gittim ve ona bunu sordum. Bana, yükümü doğurduğumda helal olduğuma dair fetva verdi ve eğer istersem evlenmemi emretti." ^[11]

Bu, Müslim'in lafzıdır. Buhârî bunu kısaltarak rivayet etmiştir. ^[12]

* Sonra Buhârî, bu ayetteki ilk hadisi rivayet ettikten [sonra] ^[13] dedi ki: Süleyman b. Harb ve Ebü'n-Nu'mân dedi ki ^[14]: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı, Eyyûb'dan, o Muhammed'den —o İbn Sîrîn'dir—, dedi ki: İçinde Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın (Allah ona rahmet etsin) bulunduğu bir halkadaydım; arkadaşları ona çok saygı gösterirdi. (Abdurrahmân) "iki sürenin sonuncusu"nu zikretti. Ben de Sübey'a bint Hâris hadisini Abdullah b. Utbe'den anlattım. (İbn Sîrîn) dedi ki: Arkadaşlarından biri bana (alaycı bir şekilde) dudak büktü. ^[15] Muhammed dedi ki: Bunu fark ettim ve ona dedim ki: "Kûfe'nin bir köşesinde (hayatta) iken Abdullah'a yalan isnat edecek

kadar cüretkâr mıyım?" (İbn Sîrîn) dedi ki: (Abdurrahmân) utandı ve dedi ki: "Fakat onun amcası bunu söylemedi."

Sonra Ebû Atiyye Mâlik b. Âmir ile karşılaştım ve ona sordum. Bana Sübey'a hadisini anlatmaya başladı. "Abdullah'tan bir şey işittin mi?" dedim. Dedi ki: "Abdullah'ın yanındaydık; dedi ki: 'Ona ağır olanı yükleyip de ruhsatı tanımıyor musunuz? Kısa Nisâ suresi uzun olandan sonra indi ^[16]: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾." "

İbn Cerîr bunu Süfyân b. Uyeyne ve İsmâil b. Uleyye yoluyla Eyyûb'dan kısaltarak rivayet etmiştir. ^[17] Nesâî de bunu *Tefsîr*'de Muhammed b. Abdila'lâ'dan, o Hâlid b. Hâris'ten, o İbn Avn'dan, o Muhammed b. Sîrîn'den rivayet edip zikretmiştir. ^[18]

* İbn Cerîr dedi ki: Bana Zekerîyyâ b. Yahyâ b. Ebân el-Mısrî anlattı, (dedi ki:) bize Saîd b. Ebî Meryem anlattı, (dedi ki:) bize Muhammed b. Ca'fer anlattı, (dedi ki:) bana İbn Şübrûme el-Kûfî anlattı, İbrâhîm'den, o Alkame b. Kays'tan: Abdullah b. Mes'ûd dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayeti, ancak kocası ölen kadın ayetinden sonra indi." (İbn Mes'ûd) dedi ki: "Kocası ölen kadın doğurduğunda helal olur." Kocası ölen kadın ayeti ile şunu kastediyor: ﴿Sizden ölüp de geride eşler bırakanların eşleri kendi kendilerine dört ay on gün beklerler﴾ [Bakara 2:234].

Nesâî de bunu Saîd b. Ebî Meryem hadisinden aynı şekilde rivayet etmiştir. ^[19]

* Sonra İbn Cerîr dedi ki: Bize Ahmed b. Menî' anlattı, (dedi ki:) bize Muhammed b. Ubeyd anlattı, (dedi ki:) bize İsmâil b. Ebî Hâlid anlattı, Şa'bî'den, dedi ki: İbn Mes'ûd'un yanında "iki sürenin sonuncusu" anıldı. Dedi ki: "Kim isterse Allah adına onunla yeminleşirim ki kısa Nisâ'daki bu ayet dört ay on günden sonra indi." Sonra dedi ki: "Hamilenin süresi, karnındaki doğurmasıdır." ^[20]

* İbn Ebî Hâtim dedi ki: Bize Ahmed b. Sinân el-Vâsîtî anlattı, (dedi ki:) bize Abdurrahmân b. Mehdî anlattı, Süfyân'dan, o A'meş'ten, o Ebû'd-Duhâ'dan, o Mesrûk'tan, dedi ki: İbn Mes'ûd'a, Ali'nin (r.a.) "iki sürenin sonuncusu" dediği ulaştı. Dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ'daki (ayet) Bakara'dan sonra indi: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾." "

Ebû Dâvûd ve İbn Mâce bunu Ebû Muâviye'nin hadisinden, A'meş'ten rivayet etmiştir. ^[21]

Übey b. Ka'b'ın merfu rivayetleri ve isnad değerlendirmesi

* İmam Ahmed'in oğlu Abdullah dedi ki: Bana Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî anlattı, (dedi ki:) bize Abdülvehhâb es-Sakafî haber verdi, (dedi ki:) bize Müsennâ anlattı, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o Abdullah b. Amr'dan, o Übey b. Ka'b'dan, dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾, üç talakla boşanmış kadın mı, yoksa kocası ölmüş ^[22] kadın mı?" Dedi ki: "O, üç talakla boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadındır." ^[23]

Bu çok garip bir hadistir, hatta münkerdir. Çünkü isnadında Müsennâ b. Sabbâh vardır ve o, hadisi tamamen terk edilmiş (metrûk) biridir.

Fakat İbn Ebî Hâtim bunu başka bir senetle rivayet etmiştir: Bize Muhammed b. Dâvûd es-Simnânî anlattı, (dedi ki:) bize Amr b. Hâlid —yani el-Harrânî— anlattı, (dedi ki:) bize İbn Lehîa anlattı, Amr b. Şuayb'dan, o Saîd b. el-Müseyyeb'den, o Übey b. Ka'b'dan: Bu ayet inince Resulullah'a (s.a.v.) dedi ki: "(Bu ayetin iki grup arasında) ortak mı, yoksa mübhem (genel) mi olduğunu bilmiyorum." Resulullah (s.a.v.) "Hangi ayet?" dedi. (Übey) "﴿Süreleri yüklerini doğurmalarıdır﴾ ; kocası ölmüş kadın ve boşanmış kadın (ikisi de mi)?" dedi. (Resulullah) "Evet" dedi.

İbn Cerîr de bunu böyle, Ebû Küreyb'den, o Mûsâ b. Dâvûd'dan, o İbn Lehîa'dan rivayet etmiştir. Sonra yine Ebû Küreyb'den, o Mâlik b. İsmâil'den, o İbn Uyeyne'den, o Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik'ten rivayet etmiştir: (Abdülkerîm) Übey b. Ka'b'dan şunu anlattı, dedi ki: Resulullah'a (s.a.v.) ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayetini sordum. Dedi ki: "Her hamilenin süresi, karnındaki doğurmasıdır." [24]

Bu Abdülkerîm zayıftır ve Übey'e yetişmemiştir.

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾

Yani işini ona kolaylaştırır, ona rahatlatır ve onun için yakın bir ferahlık ve acil bir çıkış yolu kılar.

Sonra buyurdu: ﴿Bu, Allah'ın size indirdiği emridir﴾ yani O'nun hükmü ve şeriatıdır; onu Resulullah (s.a.v.) vasıtasıyla size indirmiştir. ﴿Kim Allah'tan korkarsa, onun kötülüklerini örter ve ecrini büyütür﴾ yani korkulan şeyi ondan giderir ve az bir amele karşılık ona bol sevap verir.

Dipnotlar (tahkik notları)

1. Bu, (Bakara) 228. ayettir.
2. "Elif" nüshasında: "الأحمال أجلهن" (hamileler, onların süresi).
3. "Elif" nüshasında: "عن عمرو" (Amr'dan).
4. "Elif" nüshasında: "بفراق تامة" (tam ayrılıkla) şeklindedir.
5. "Elif" nüshasında: "عنهما" (ikisinden).
6. "Elif" nüshasında: "Saîd".
7. *Sahîh-i Buhârî*, no. 4909.
8. *Sahîh-i Buhârî*, no. 5318; *Sahîh-i Müslim*, no. 1485; *Sünen-i Nesâî*, 6/191.
9. *el-Müsned*, 4/327; *Sahîh-i Buhârî*, no. 5320; *Sünen-i Nesâî*, 6/190; *Sünen-i İbn Mâce*, no. 2092; hepsi İmam Ahmed'in zikrettiği bu tarikten. Müslim ve Ebû Dâvûd'a gelince, onlarınki bundan sonra gelen tarikettir: *Sahîh-i Müslim*, no. 1484; *Sünen-i Ebû Dâvûd*, no. 2306.
10. "Elif" nüshasında: "Saîd".
1. "Mîm" ve "Elif" nüshalarında: "بالتزويج" (evlenmekle).
2. *Sahîh-i Müslim*, no. 1484; *Sahîh-i Buhârî*, no. 5319, 3991.
3. "Elif" nüshasından ilave.
4. "Mîm" nüshasında: "Ebû Süleyman dedi ki".
5. "Elif" nüshasında: "فضم لي".
6. "Mîm" nüshasında: "indirildi".
7. *Tefsîru't-Taberî*, 28/92.

8. *Sünen-i Nesâî*, 6/196'dadır; *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da rastlamadım.
9. *Tefsîru't-Taberî*, 28/92; *Sünen-i Nesâî*, 6/197.
10. *Tefsîru't-Taberî*, 28/92.
11. *Sünen-i Ebû Dâvûd*, no. 2307; *Sünen-i İbn Mâce*, no. 2030.
12. "Mîm" nüshasında: "kocası ölmüş".
13. *Zevâidü'l-Müsned*, 5/116.
14. *Tefsîru't-Taberî*, 28/93. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (8/654) bu rivayeti zikrettikten sonra dedi ki: "Bu merfu (rivayet)in isnadlarından hiçbirisi tenkitten uzak olmasa da, tariklerinin çokluğu onun bir aslı olduğunu hissettirir. Zikredilen Sübey'a kıssası da onu destekler."

Çeviri notları

- **Metnin başındaki İngilizce kısım**, Arapça metnin kısaltılmış bir çevirisidir; aynı içeriği tekrarladığı için doğrudan tam Arapça metin çevrildi.
- **"Deve sağımı arası"** (فراق ناقة): Devenin iki sağımı arasındaki kısa ara; Arapçada "çok kısa bir süre" anlamında deyimdir.
- **"Dudak büktü"** (ضَمَزَمَ لِي): Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın arkadaşlarından biri, İbn Sîrîn'in rivayetini küçümseyen bir yüz ifadesi yaptı. İbn Sîrîn de rivayetin kaynağı Abdullah b. Utbe hayattayken ona yalan isnat etmeyeceğini söylüyor.
- **"Onun amcası bunu söylemedi"**: Abdullah b. Utbe'nin amcası Abdullah b. Mes'ûd'dur. Abdurrahmân, "İbn Mes'ûd böyle demedi" diyerek itiraz ediyor; İbn Sîrîn de bunun üzerine Ebû Atiyye'den İbn Mes'ûd'un aslında aynı görüşte olduğunu öğreniyor.

10. Mahallî ve Süyûtî – Tefsîru'l-Celâleyn

﴿Vellâî﴾ (ve olanlar): Her iki yerde de hemze ve "yâ" ile (vellâ'î) ve "yâ"sız (vellâ'i) okunur.

﴿Hayızdan (el-mahîd) ümit kesmiş olanlar﴾ "mahîd" burada "hayız" anlamındadır. ﴿Kadınlardan, eğer şüpheye düştüyseniz﴾ onların iddeti hakkında tereddüt ettiyseniz, ﴿onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da﴾ küçüklükleri sebebiyle; onların iddeti de üç aydır.

Bu iki mesele, kocası ölmüş olanlar dışındaki kadınlar hakkındadır. Kocası ölmüş olanlara gelince, onların iddeti ﴿kendi kendilerine dört ay on gün beklerler﴾ [Bakara 2:234] ayetinde olandır.

﴿Hamile olanların süresi﴾ yani iddetlerinin bitmesi —boşanmış olsunlar ya da kocaları ölmüş olsun— ﴿yüklerini doğurmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾ dünyada ve ahirette.

Çeviri notları

- **Metindeki İngilizce kısım**, Arapça metnin çevirisidir; doğrudan Arapça aslı çevrildi.
- **Önemli fıkhi kayıt**: Celâleyn, diğer tefsirlerde bu kadar açık geçmeyen bir ayırım yapıyor: "Hayızdan ümit kesmiş" ve "henüz hayız görmemiş" kadınlar için üç aylık iddet sadece boşanmada geçerlidir. Bu kadınların kocası ölürse iddetleri Bakara 234 gereği dört ay on gündür. Hamile kadınlar için ise hem boşanmada hem ölümden iddet doğumla biter.

11. Süyûti — *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*

Yüce Allah'ın ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar...﴾ ayeti.

Hayızdan ümit kesmiş olanlar ve henüz hayız görmemiş olanlar

* İshâk b. Râhûyeh, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Hâkim —sahih saymıştır—, İbn Merdûyeh ve Beyhakî *Sünen*'inde Übey b. Ka'b'dan rivayet etti: Medine halkından bazı insanlar, Bakara'daki kadınların iddetine dair bu ayet indirilince dediler ki: "Kadınların iddetlerinden Kur'an'da zikredilmemiş iddetler kaldı: küçükler, hayzı kesilmiş büyükler (yaşlılar) ve hamileler." Bunun üzerine Allah, kısa Nisâ suresindeki ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar...﴾ ayetini indirdi.

* İbn Ebî Şeybe ve İbn Merdûyeh başka bir tarikten Übey b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: Kocasını ölen ve boşanan kadının iddeti inince dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, (hakkında hüküm inmemiş) kadınlar kaldı: küçük kız, yaşlı kadın ve hamile kadın." Bunun üzerine ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar...﴾ indi.

* Abdürrezzâk ve İbnü'l-Münzir, Sevrî yoluyla İsmâil'den rivayet etti, dedi ki: Bu ayet, ﴿Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler﴾ [Bakara 2:228] inince Nebî'ye (s.a.v.) sordular ve dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, hayız görmemiş kadın ve hayızdan ümit kesmiş kadın (hakkında) ne dersin?" Bu ikisi hakkında ihtilaf ettiler. Bunun üzerine Allah ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani tereddüt ettiyseniz, ﴿onların iddeti üç aydır; henüz hayız görmemiş olanlar da﴾ onlar gibidir, ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ [Talâk 65:4] ayetini indirdi.

* Abd b. Humeyd, Katâde'den rivayet etti: ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır﴾ hakkında dedi ki: "Bunlar hayızdan kesilmiş kadınlardır." ﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾ ise hayız çağına ermemiş bakire kızlardır (البكارات). ﴿Onların iddeti üç aydır... Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ "Rahim içindekini dışarı atınca iddeti bitmiş olur." (Katâde) dedi ki: Bize anlatıldığına göre Sübey'a bint Hâris el-Eslemiyye, kocasının vefatından on beş gece sonra doğum yaptı; Allah'ın Nebîsi (s.a.v.) ona evlenmesini emretti. (Katâde) dedi ki: Ömer şöyle derdi: "Kocasını (cenaze) sedyesi üzerine konulmuşken, defnedilmeden önce karnındaki doğursa bile helal olur."

* Abd b. Humeyd, Dahhâk'tan rivayet etti: ﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar, eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır﴾ hakkında dedi ki: "Hayızdan ümit kesmiş yaşlı kocakarı; onun iddeti üç aydır." ﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾ hakkında dedi ki: "Hayız çağına ermemiş küçük kız (الجارية الصغيرة); onun iddeti üç aydır." ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾.

"Eğer şüpheye düştüyseniz"

- * Firyâbî, Abd b. Humeyd, İbn Cerîr ve İbnü'l-Münzir, Mücâhid'den rivayet etti: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ hakkında dedi ki: "Hayız görüp görmediğini bilmezseniz: hayızdan kesilmiş olan ve henüz hayız görmemiş olan, onların iddeti üç aydır.".
- * Abd b. Humeyd, Âmir eş-Şa'bî'den rivayet etti: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ hakkında dedi ki: "Hayız hususunda, hayız görüp görmediği (hususunda)."
- * Abd b. Humeyd, Hammâd b. Zeyd'den rivayet etti, dedi ki: Eyyûb bu ayeti, ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz, onların iddeti üç aydır﴾ ayetini şöyle tefsir etti: "Dokuz ay bekler; eğer hamilelik görmezse işte bu şüphedir; şimdi (bundan sonra) üç ay iddet bekler."
- * Abd b. Humeyd, İbrâhîm (Nehâî)'den rivayet etti, dedi ki: "Kadın, her yıl bir kez bile olsa hayızla iddet bekler. Eğer hayız görmüyorsa aylarla iddet bekler. Ayları tamamlamadan önce hayız görürse, baştan itibaren hayızla iddet bekler."
- * Abd b. Humeyd, Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: "Her yıl ancak bir kez hayız görse bile hayızla iddet bekler."
- * Abdürrezzâk, İkrime'den rivayet etti: Ona, hayız görüp kanı o kadar çoğalan ki hayızının nasıl olduğunu bilemeyen kadın soruldu. Dedi ki: "Üç ay iddet bekler. Allah'ın ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ dediği şüphe budur. İbn Abbas ve Zeyd b. Sâbit bu şekilde hükmetti."
- * Abd b. Humeyd, Amr b. Dînâr'dan, o da Câbir b. Zeyd'den, boşanıp hayız kesilen ve neyin kestiğini bilmeyen genç kadın hakkında rivayet etti; (Câbir) dedi ki: "Hayızla iddet bekler." Tâvûs ise dedi ki: "Üç ay iddet bekler."
- * Abd b. Humeyd, Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet etti, dedi ki: Ömer, kocasının bir talakla boşadığı, sonra bir ya da iki hayız görüp sonra neyin kestiğini bilmediği halde hayız kesilen kadın hakkında şöyle hükmetti: Dokuz aya kadar kendi kendine bekler. Eğer hamilelik belli olursa hamiledir. Dokuz ay geçer ve hamileliği olmazsa, ondan sonra üç ay iddet bekler; sonra helal olmuş olur.

Hamile olanlar: Kocasını ölen kadını da kapsar mı?

- * Abdullah b. Ahmed Zevâidü'l-Müsne'de, Ebû Ya'lâ, Ziyâ el-Muhtâre'de ve İbn Merdûyeh, Übey b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾, bu üç talakla boşanmış kadın mıdır, yoksa kocası ölmüş kadın mı?" Dedi ki: "O, üç talakla boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadındır."
- * İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Dârakutnî başka bir tarikten Übey b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: Bu ayet inince Resulullah'a (s.a.v.) dedim ki: "Ey Allah'ın Resülü, bu ayet (iki grup arasında) ortak mıdır, yoksa mübhem (genel) midir?" Resulullah (s.a.v.) "Hangi ayet?" dedi. "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾; boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadın (ikisi de mi)?" dedim. "Evet" dedi.
- * Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Taberânî ve İbn Merdûyeh çeşitli yollardan İbn Mes'ûd'dan

rivayet etti: Ona, Ali'nin "İki sürenin sonuncusunu bekler" dediği ulaştı. (İbn Mes'ûd) dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ suresinde inen ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayeti, Bakara suresinden şu kadar şu kadar ay sonra indi. Boşanmış olsun ya da kocası ölmüş olsun her kadının süresi, yükünü doğurmasıdır."

* Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Taberânî ve İbn Merdûyeh, İbn Mes'ûd'dan rivayet etti, dedi ki: "Kim isterse onunla yeminleşirim: Küçük Nisâ suresi, 'dört ay on gün'den sonra indirildi: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾."

* Abdürrezzâk, İbn Mes'ûd'dan rivayet etti, dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ suresindeki ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayeti, Bakara'dakini neshetti."

* İbn Merdûyeh, İbn Mes'ûd'dan rivayet etti, dedi ki: "Kısa Nisâ suresi her iddeti neshetti: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾. Boşanmış olsun ya da kocası ölmüş olsun her hamilenin süresi, yükünü doğurmasıdır." Hâkim *et-Târîh*'te ve Deylemî bunu İbn Mes'ûd'dan merfu olarak rivayet etti.

* Abd b. Humeyd, Buhârî, Taberânî ve İbn Merdûyeh, İbn Mes'ûd'dan rivayet etti, dedi ki: "Ona ağır olanı yükleyip de ruhsatı tanımıyor musunuz?! Kısa Nisâ suresi, uzun olandan sonra indirildi: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾. Doğurduğunda iddet bitmiş olur."

* İbn Merdûyeh, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etti, dedi ki: "Kısa Nisâ suresi, Bakara'dakinden yedi yıl sonra indi."

* Abdürrezzâk, Übey b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: Resulullah'a (s.a.v.) dedim ki: "Allah'ın ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ dediğini işitiyorum. Kocası ölmüş hamile kadın(ın süresi) de yükünü doğurması mıdır?" Nebî (s.a.v.) bana "Evet" dedi.

Sübey'a hadisinin varyantları

* Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir ve İbn Merdûyeh, Ebû Seleme b. Abdurrahmân'dan rivayet etti, dedi ki: Ben, İbn Abbas ve Ebû Hüreyre (birlikte) idik. Bir adam gelip dedi ki: "Kocasından (vefatından) kırk gece sonra doğuran bir kadın hakkında bana fetva ver; helal oldu mu?" İbn Abbas dedi ki: "İki sürenin sonuncusunu bekler." Ben dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾." İbn Abbas dedi ki: "O, boşanma hakkındadır." Ebû Seleme dedi ki: "Söyle bakalım, bir kadının hamileliği bir yıl uzasa, onun iddeti nedir?" İbn Abbas dedi ki: "İki sürenin sonuncusu." Ebû Hüreyre dedi ki: "Ben kardeşimin oğluyla (yani Ebû Seleme ile) beraberim." Bunun üzerine İbn Abbas kölesi Küreyb'i, bu konuda geçmiş bir sünnet olup olmadığını sormak için Ümmü Seleme'ye gönderdi. (Ümmü Seleme) dedi ki: "Sübey'a el-Eslemiyye'nin kocası, o hamileyken öldürüldü. Onun ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. (Sonra) kendisine talip olundu ve Resulullah (s.a.v.) onu evlendirdi."

* İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd ve İbn Merdûyeh, Ebû's-Senâbil b. Ba'kek'ten rivayet etti: Sübey'a bint Hâris, kocasının vefatından yirmi üç gün sonra doğum yaptı ve evlenmeye

heveslendi. Bu ona karşı hoş görülmedi ya da ayıplandı. Nebî'ye (s.a.v.) soruldu; dedi ki: "Eğer (evlenirse) yapsın; süresi geçmiştir."

* İbn Merdûyeh, Âişe'den rivayet etti, dedi ki: Bir kadın yirmi üç gece bekledi, sonra doğum yaptı. Nebî'ye (s.a.v.) gelip bunu ona anlattı. (Nebî) dedi ki: "İşin için bir koca edin" (استفجلي لأمرك); yani "evlen" diyor.

* İbn Ebî Şeybe ve İbn Merdûyeh, Sübey'a el-Eslemiyeye'den rivayet etti: Kocasını öldü; o da vefatından yirmi beş gece sonra doğum yaptı ve (evlenmek için) hazırlandı. Ebü's-Senâbil b. Ba'kek ona dedi ki: "Acele ettin; iki sürenin sonuncusunu, dört ay on gün iddet bekle." (Sübey'a) dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) gelip ona haber verdim. Dedi ki: "Eğer salih bir koca bulursan evlen."

* Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe ve Abd b. Humeyd, Misver b. Mahreme'den rivayet etti: Sübey'a el-Eslemiyeye'nin kocası, o hamileyken öldü. Ancak birkaç gece kaldı ve doğum yaptı. Lohusalığından temizlenince bunu Resulullah'a (s.a.v.) anlattı; o da ona izin verdi ve evlendi.

* Abd b. Humeyd, Hasan'dan rivayet etti: Bir kadının kocası öldü; o da birkaç gün sonra doğum yaptı. Kına yakıp süslendi. Ebü's-Senâbil b. Ba'kek yanından geçti ve dedi ki: "Yanlış yaptın (كذبت), o ancak iki sürenin sonuncusudur." (Kadın) Nebî'ye (s.a.v.) gelip ona bunu haber verdi. (Nebî) dedi ki: "Ebü's-Senâbil yanlış söyledi; evlen."

* Abd b. Humeyd, Ebû Seleme b. Abdurrahmân'dan rivayet etti: O ve İbn Abbas, hamileyken kocası ölen kadın hakkında tartıştılar. İbn Abbas "İki sürenin sonuncusu" dedi. Ebû Seleme "Doğurduğunda helal olur" dedi. Ebû Hüreyre gelip dedi ki: "Ben kardeşimin oğluyla, Ebû Seleme ile beraberim." Sonra Âişe'ye (birini) gönderip ona sordular. (Âişe) dedi ki: "Sübey'a kocasının vefatından birkaç gece sonra doğum yaptı ve Resulullah'tan (s.a.v.) izin istedi; o da ona izin verdi ve evlendi."

* Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd, Ubeydullah b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Mervân, Abdullah b. Utbe'yi, Resulullah'ın (s.a.v.) ona verdiği fetvayı sormak için Sübey'a bint Hâris'e gönderdi. (Sübey'a) ona şunu haber verdi: Sa'd b. Havle'nin nikâhı altındaydı. Sa'd, Bedir'e katılmış biriydi ve Veda haccında vefat etti. (Sübey'a) onun vefatından dört ay on gün geçmeden yükünü doğurdu. Lohusalığından temizlendiğinde sürme çekmiş ve süslenmişken Ebü's-Senâbil b. Ba'kek onunla karşılaştı ve dedi ki: "Herhalde evlenmek istiyorsun! O (süre), kocanın vefatından itibaren dört ay on gündür." (Sübey'a) dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) gelip bunu ona anlattım ve Ebü's-Senâbil'in dediğini de anlattım. Resulullah (s.a.v.) ona dedi ki: "Kendine rahat ver (اربعي بنفسك); yükünü doğurduğunda süren dolmuştur."

Ali ve İbn Abbas'ın muhalif görüşü

* İbn Ebî Şeybe ve Abd b. Humeyd, Ali'den, kocasının vefatından sonra doğuran hamile kadın hakkında rivayet etti, dedi ki: "Dört ay on gün iddet bekler."

* İbn Ebî Şeybe ve Abd b. Humeyd, İbn Abbas'tan rivayet etti: Kocasını ölmüş hamile kadın hakkında "İki sürenin sonuncusunu bekler" derdi.

* İbn Ebî Şeybe, Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet etti: Ömer, Ali b. Ebî Tâlib ve Zeyd b. Sâbit'e danıştı. Zeyd "Helal olmuştur" dedi. Ali "Dört ay on gün" dedi. Zeyd dedi ki: "Söyle bakalım, eğer

o (hayızdan) ümit kesmiş biri olsa?" Ali dedi ki: "O zaman iki sürenin sonuncusu." Ömer dedi ki: "Kocasını tabutu üzerindeyken, kabrine girmeden karnındaki doğursa bile helal olmuş olur."

* İbnü'l-Münzir, Muğîre'den rivayet etti, dedi ki: Şa'bî'ye dedim ki: "Ali b. Ebî Tâlib'in 'Kocasını ölen kadının iddeti iki sürenin sonuncusudur' dediğine inanmıyorum." Dedi ki: "Evet (derdi); ona, bir şeye inandığın en kuvvetli şekilde inan. Ali şöyle derdi: ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ sözü ancak boşanmış kadın hakkındadır."

* Mâlik, Şâfiî, Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe, İbn Ömer'den rivayet etti: Ona, hamileyken kocası ölen kadın soruldu. Dedi ki: "Yükünü doğurduğunda helal olmuştur." Ensar'dan bir adam ona, Ömer b. Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: "Kocasını sedyesi üzerindeyken, defnedilmeden doğursa bile helal olur."

Düşük (ıskat) ile iddetin bitmesi

* Abd b. Humeyd ve Abdürrezzâk, Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: "Kadın, hamilelikten olduğu bilinen bir şey düşürdüğünde, onunla iddet biter ve ümmü veled (efendisinden çocuk doğuran cariye) azat olur."

* Abd b. Humeyd, Hasan ve Muhammed (b. Sîrîn)'den rivayet etti, dediler ki: "Kadın düşük yaptığında iddeti bitmiş olur."

* Abd b. Humeyd, İbrâhîm'den rivayet etti, dedi ki: "Kadın alaka (kan pıhtısı) ya da mudğa (et parçası) düşürdüğünde iddet bitmiş olur."

* Abd b. Humeyd, Katâde'den rivayet etti, dedi ki: "Kadın düşük yaptığında hamileliği belli olmuştur. Kocasını ölmüş ya da onu boşamışsa iddeti bitmiş olur. Ümmü veled düşük yaptığında, hamileliği belli olursa ona kölelik yoktur."

* Abd b. Humeyd, Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: "(Düşen cenin) dördüncü yaratılış aşamasına dönüşmüş ve şekillenmiş (muhallak) ise, onunla cariye azat olur ve iddet biter."

Hamile cariye

* (İbn) Ebî Şeybe, İbn Abbas'tan rivayet etti: Ona, hamile bir cariye (جارية) satın alan adam soruldu: "Onunla cinsel ilişkiye girebilir mi?" Dedi ki: "Hayır" ve ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayetini okudu.

Çeviri notları

- **Yöntem:** Süyûtî kendi yorumunu katmadan, "أخرج فلان وفلان" (falan ve falan rivayet etti) kalıbıyla sadece rivayetleri ve kaynaklarını sıralar. Şevkânî'nin rivayet bölümü de büyük ölçüde buradan alınmıştır.
- **الجارية / الجواني:** Bu kelime bağlama göre farklı anlamlar taşıyor. Katâde ve Dahhâk rivayetlerinde "küçük kız" anlamında, çünkü "hayız çağına ermemiş" ve "küçük" kayıtları var. Son rivayette ise "satın alınan" ifadesi nedeniyle açıkça "cariye" (köle kadın) anlamında.
- **"Kendine rahat ver"** (اربي بنفسك): Kelime anlamıyla "kendine dön/kendi halinde dur". Bağlamda, "Bekleme yükünü üzerinden at, artık serbestsin" anlamında kullanılmış.
- **"İşin için bir koca edin"** (استفجلي لأمرك): Kelime anlamıyla "kendine bir erkek (fahl) edin". Ravi bunu "evlen" diye açıklıyor.
- **Ümmü veled:** Efendisinden çocuk doğuran cariye. Fıkhen efendisi ölünce azat olur; burada düşük yapılan ceninin, cariyenin bu statüyü kazanması için yeterli olup olmadığı tartışılıyor.
- **"Dördüncü yaratılış aşaması":** Mü'minûn 23:14'teki sıralamaya (nutfe, alaka, mudğa, kemik) atıf olabilir; ceninin belirgin şekil almasını ifade ediyor.
- **Sübey'a hadisindeki süre farklılıkları:** Bu derlemede doğumun vefattan kaç gün sonra olduğu 15 gece, 23 gün, 25 gece, 40 gece ve "birkaç gece/gün" şeklinde farklı rivayetlerle geçiyor.

12. Şevkânî — Fethu'l-Kadîr

Ayet 4

﴿Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾: Bunlar hayzı kesilmiş ve ondan ümit kesmiş yaşlı kadınlardır. ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani tereddüt ettiyseniz ve onların iddetinin nasıl olduğunu bilmediyseniz, ﴿onların iddeti üç aydır﴾. ﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾ küçüklükleri ve hayız yaşına ulaşmamış olmaları sebebiyle; yani onların iddeti de üç aydır. Öncesi buna delalet ettiği için bu (ifade) hazfedilmiştir.

﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ yani iddetlerinin sonu doğum yapmaktır. Ayetin zahiri, boşanmış olsunlar ya da kocaları ölmüş olsun, hamilelerin iddetinin doğumla olduğudur. Bu konudaki söz Bakara suresinde tam olarak geçmişti. Bu ayet ve diğer ayet, yani ﴿Sizden ölüp de geride eşler bırakanların eşleri kendi kendilerine dört ay on gün beklerler﴾ hakkındaki bahsi orada tahkik ettik.

Denildi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ ifadesinin anlamı "kesin kanaat getirdiyseniz"dir. İbn Cerîr (Taberî) bunun şüphe anlamında olduğunu tercih etmiştir; zahir olan da budur.

Zeccâc dedi ki: Hayzı kesilmiş olduğu ve benzerleri hayız gören kadınlardan olduğu halde, onun hayzı hakkında şüpheye düşerseniz.

Mücâhid dedi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani ümit kesmiş kadının ve hayız görmemiş kadının iddetini bilmezseniz, iddet budur.

Denildi ki: Anlamı şudur: Ondan görünen kanın hayız olup olmadığından, aksine istihâze olup olmadığından şüpheye düşerseniz, iddet üç aydır.

﴿Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde bir kolaylık kılar﴾ yani kim emirlerine uymada ve yasaklarından kaçınmada O'ndan korkarsa, dünyada ve ahirette işini ona kolaylaştırır.

Dahhâk dedi ki: Kim Allah'tan korkarsa sünnete uygun boşasın; (Allah) ona ric'at hususunda işinde bir kolaylık kılar.

Mukâtil dedi ki: Kim O'na isyandan kaçınmada Allah'tan korkarsa, (Allah) onu itaate muvaffak kılmada ona işinde bir kolaylık kılar.

Ayet 5

"Bu" sözüyle zikredilen hükümlere işaret edilmiştir; yani zikredilen bu hükümler ﴿Allah'ın size indirdiği emridir﴾ yani kulları arasında hükmettiği hükmü ve onlar için koyduğu şeriatıdır. ﴿Size indirdi﴾ ifadesinin anlamı: Onu Kitabında Resulüne indirdi, size açıkladı, hükümlerini tafsil etti, helalini ve haramını açıkladı.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ razı olmadığı şeyi terk ederek, ﴿onun kötülüklerini örter﴾ işlediği (kötülükleri); çünkü takva günahların bağışlanma sebeplerindendir. ﴿Ve ecrini büyütür﴾ yani ahirette ona büyük bir ecir verir; o da cennettir.

Rivayetler (4. ayetle ilgili olanlar)

* İshâk b. Râhûyeh, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Hâkim —sahih saymıştır—, İbn Merdûyeh ve Beyhakî *Sünen*'inde Übey b. Ka'b'dan rivayet etti: Medine halkından bazı insanlar, Bakara'da kadınların iddetine dair bu ayet inince dediler ki: "Kadınların iddetlerinden Kur'an'da zikredilmemiş iddetler kaldı: küçükler, hayız kesilmiş büyükler (yaşlılar) ve hamileler." Bunun üzerine Allah ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar...﴾ ayetini indirdi.

* Abdullah b. Ahmed *Zevâidü'l-Müsned*'de, Ebû Ya'lâ, Ziyâ *el-Muhtâre*'de ve İbn Merdûyeh, Übey b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾, bu üç talakla boşanmış kadın mıdır, yoksa kocası ölmüş kadın mı?" Dedi ki: "O, üç talakla boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadındır." İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Dârakutnî de ondan merfu olarak başka bir tarikten benzerini rivayet etti.

* Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Taberânî ve İbn Merdûyeh çeşitli yollardan İbn Mes'ûd'dan rivayet etti: Ona, Ali'nin "İki sürenin sonuncusunu bekler" dediği ulaştı. (İbn Mes'ûd) dedi ki: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ suresindeki ﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾ ayeti, Bakara suresinden şu kadar şu kadar ay sonra indi. Boşanmış olsun ya da kocası ölmüş olsun her kadının süresi, yükünü doğurmasıdır." Bunun benzeri ondan çeşitli yollardan rivayet edilmiştir; bazıları *Sahîh-i Buhârî*'dedir.

* *Sahîhayn*'de ve başkalarında Ümmü Seleme hadisinden sabit olmuştur: "Sübey'a el-Eslemiyye'nin kocası, o hamileyken öldü. Ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. (Sonra) kendisine talip olundu ve Resulullah (s.a.v.) onu evlendirdi." Bu konuda başka hadisler de vardır.

Çeviri notları

- **Kapsam:** Gönderilen metin surenin 1-3. ayetlerini (sünnete uygun boşama, evden çıkarmama, şahit tutma, takva ve tevekkül) ve bunlarla ilgili rivayetleri de içeriyordu. 4. ayete odaklanıldığı için bu derlemeye yalnızca 4-5. ayetlerin tefsiri ve bu ayetlerle ilgili rivayetler alındı.
- **Rivayet bölümü** büyük ölçüde Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr*'undan derlenmiştir.
- Şevkânî de "henüz hayız görmemiş olanlar" için "küçüklükleri ve hayız yaşına ulaşmamış olmaları sebebiyle" açıklamasını yapıyor; diğer tefsirlerle aynı çizgide.

13. Âlûsî – Rûhu'l-Meânî

﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾

﴿Hayızdan (الحیض) ümit kesmiş olanlar﴾ yani hayızdan. (Ayetteki fiil) muzari olarak "yey'esne" (ümit kesecek olanlar) şeklinde de okunmuştur. ﴿Kadınlarınızdan﴾ yaşlılıkları sebebiyle.

Bazıları ye's (hayızdan kesilme) yaşını altmış yıl, bazıları elli beş yıl olarak takdir etmiştir. Denildi ki: Bu, kadının akrabalarının çoğunlukla hayızdan kesildiği yaştır. Denildi ki: Kadının bulunduğu yerdeki kadınların çoğunlukla hayızdan kesildiği yaştır; çünkü bazı çöller gibi havası ve suyu temiz olan yerlerde ye's yaşı gecikir. Denildi ki: Dünyadaki herhangi bir kadının (hayız) âdetinin ulaştığı en uç (yaş)tır. Bu görüş ise kabul edilmekten ümit kesme derecesine ulaşmıştır.

﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların iddeti hakkında şüphe ve tereddüde düştüyseniz ya da onların iddetini bilmediyseniz, ﴿onların iddeti üç aydır﴾.

İniş sebebi

Hâkim (rivayet edip) sahih saymış, Beyhakî *Sünen*'inde ve bir grup (muhaddis) Übey b. Ka'b'dan şunu rivayet etmiştir:

Bakara'daki kadınların iddetine dair ayet inince Medine halkından bazı insanlar dediler ki: "Kadınların iddetlerinden Kur'an'da zikredilmemiş iddetler kaldı: küçükler, hayzı kesilmiş büyükler (yaşlılar) ve hamileler." Bunun üzerine yüce Allah kısa Nisâ suresinde ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar﴾ ayetini indirdi.

Bir rivayette de şöyledir: Aralarında Übey b. Ka'b ve Hallâd b. Nu'mân'ın da bulunduğu bir topluluk, yüce Allah'ın ﴿Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler﴾ [Bakara 2:228] sözünü işitince dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, küçüklük ya da yaşlılık sebebiyle kur'u (hayzı) olmayan kadının iddeti nedir?" Bunun üzerine ﴿Hayızdan ümit kesmiş olanlar...﴾ indi. Bir kişi "Peki hamilenin iddeti nedir?" dedi. Bunun üzerine ﴿Hamile olanlar...﴾ indi.

"Eğer şüpheye düştüyseniz" şartının anlamı

Zikredilenlerden anlaşılır ki, mefhum (muhalif anlam) ile amel edenlere göre bile buradaki şartın mefhumu yoktur. Çünkü bu şart, kayıt koyma kastı olmaksızın, ayetin indiği olayı açıklamadır.

Şüphenin neye ilişkin olduğuna dair işittiğin takdir, Taberî ve başkalarının işaret ettiği görüştür.

Denildi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾, ye's çağına ulaşmış kadınların kanı hakkında, bunun hayız kanı mı istihâze kanı mı olduğundan (şüphe ederseniz), onların iddeti (üç aydır). Şüpheli kadının iddeti bu olunca, şüpheli olmayan kadının iddetinin bu olması evleviyetle gerekir.

Zeccâc dedi ki: Anlamı şudur: Benzerleri hayız gören kadınlardan oldukları halde kanları kesilmişse, onların hayzı hakkında şüpheye düşerseniz...

Mücâhid dedi ki: Ayet, kanı sürekli akan ve bunun hayız kanı mı yoksa hastalık kanı mı olduğunu bilmeyen müstehâze kadın hakkında gelmiştir.

Denildi ki: ﴿Eğer şüpheye düştüyseniz﴾ yani onların hayızdan kesildiğine kesin kanaat getirdiyseniz; zira "irtiyâb" (şüphe) kelimesi ezdâddandır (zıt anlamları birlikte taşıyan kelimelerdendir).

Bunların hepsi, gördüğün gibidir (yani zayıftır).

Gramer tahlili

Dediler ki: İsm-i mevsûl ("ellâi") mübtedadır; haberi ﴿onların iddeti...﴾ cümlesidir. "Eğer şüpheye düştüyseniz" ise cevabı hazfedilmiş bir şarttır; takdiri "bilin ki o üç aydır" şeklindedir. Şart ve cevabı ara cümlelerdir (cümle-i mu'terize).

﴿Onların iddeti...﴾ cümlesinin, bildirme ve haber verme itibarıyla şartın cevabı olması da caiz görülmüştür. Tıpkı yüce Allah'ın ﴿Size ulaşan her nimet Allah'tandır﴾ [Nahl 16:53] sözünde olduğu gibi. (Bu durumda) şart cümlesi, herhangi bir hazf ve takdir olmaksızın haberdır.

Yüce Allah'ın ﴿henüz hayız görmemiş olanlar﴾ sözü mübtedadır; haberi hazfedilmiştir. Yani "henüz hayız görmemiş olanlar da böyledir" ya da "onların iddeti de üç aydır". Bu cümle, öncekine atfedilmiştir. Bu ism-i mevsûlün önceki ism-i mevsûle atfedilmesi ve haberin herhangi bir takdir olmaksızın her ikisi için kılınması da caiz görülmüştür.

"Henüz hayız görmemiş olanlar" kimlerdir?

﴿Henüz hayız görmemiş olanlar﴾ ile kastedilen, hayız yaşına ulaşmamış küçük kızlardır (الصغار).

Ebû Hayyân, (ifadenin) şunları kapsamasını daha açık (zâhir) görmüştür: küçüklüğü sebebiyle hayız görmemiş olanlar; hiçbir şekilde hayız olmayan, örneğin ölünceye kadar yaşayıp hiç hayız görmeyen bazı kadınlar gibi olanlar; üzerinden hayız (çağı) zamanı geçip o çağa ulaştığı halde hayız görmemiş olan kadın. Sonra dedi ki: Denildi ki, bu (sonuncusu) bir yıl iddet bekler.

﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾

﴿Hamile olanların süresi﴾ yani iddetlerinin sonu, ﴿yüklerini doğurmalarıdır﴾. (Doğurduğu şey) mudğa (et parçası) ve alaka (kan pıhtısı) gibi bir şey olsa bile.

Bu konuda, boşanmış ya da kocası ölmüş olmaları arasında fark yoktur. Bu, Ömer'den ve oğlundan rivayet edildiği gibidir:

* Mâlik, Şâfiî, Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe ve İbnü'l-Münzir, İbn Ömer'den şunu rivayet etmiştir: Ona, hamileyken kocası ölen kadın soruldu. Dedi ki: "Yükünü doğurduğunda helal olmuştur." Ensar'dan bir adam ona, Ömer b. Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: "Kocası henüz sedyesi (teneşiri) üzerindeyken, defnedilmemişken doğursa bile helal olur."

İbn Mes'ûd'dan da (aynı görüş rivayet edilmiştir):

* Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce ondan şunu rivayet etmiştir: "Kim isterse onunla mülâane yaparım: Kısa Nisâ suresindeki ﴿Hamile olanlar...﴾ ayeti, Bakara suresinden şu kadar şu kadar ay sonra indi. Boşanmış olsun ya da kocası ölmüş olsun her kadının süresi, yükünü doğurmasıdır."

İbn Merdûyeh'in Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetinde "yedi yıl (sonra)" geçer; muhtemelen bu sahih değildir.

Ebû Hüreyre, Ebû Mes'ûd el-Bedrî ve Âişe'den de (bu görüş rivayet edilmiştir). Büyük şehirlerin fakihleri de bu görüşe gitmiştir. Bu, Resulullah'tan (s.a.v.) da rivayet edilmiştir:

* Abd b. Humeyd *Zevâidü'l-Müsne'd*'de, Ebû Ya'lâ, Ziyâ *el-Muhtâre*'de ve İbn Merdûyeh, Übey b. Ka'b'dan rivayet etmiştir. (Übey) dedi ki: Nebî'ye (s.a.v.) dedim ki: "﴿Hamile olanların süresi ise yüklerini doğurmalarıdır﴾, bu üç talakla boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadın (için) midir?" Dedi ki: "O, üç talakla boşanmış kadın ve kocası ölmüş kadındır." Bir grup (muhaddis) da benzerini ondan başka bir tarikten rivayet etmiştir.

* Sahih olarak sabittir ki: Sübey'a bint Hâris el-Eslemiyye, Sa'd b. Havle'nin nikâhı altındaydı. (Sa'd) Veda haccında, o hamileyken vefat etti. (Sübey'a) onun vefatından yirmi üç gün sonra, bir rivayette yirmi beş gece sonra, bir başkasında kırk gece sonra doğum yaptı. Evlenmek isteyerek kına yaktı, sürme çekti ve süslendi. Bu ona karşı hoş görülmedi. Nebî'ye (s.a.v.) soruldu, dedi ki: "Eğer (evlenirse) yapsın; süresi geçmiştir."

Ali (Allah yüzünü mükerrem kılsın) ve İbn Abbas (r.a.) ise ayetin boşanmış kadınlar hakkında olduğu görüşüne gitmişlerdir. Kocası ölen kadının iddeti ise iki sürenin sonuncusudur. Bu, *Mecmau'l-Beyân*'da olduğu gibi İmâmiyye'nin (Caferîlerin) de mezhebidir.

Nesih mi, tahsis mi?

Önceki (görüşe) göre bu ayet, yüce Allah'ın ﴿Sizden ölüp de geride eşler bırakanların eşleri bekler...﴾ [Bakara 2:234] ayetini, Ebû Hanîfe'nin ashabının ve Şâfiîlerden onlara katılanların görüşüne göre neshetmiştir. Çünkü onlara göre sonra gelen mutlak âmm (genel) nâsihtir; dolayısıyla bir yönden âmm olanın da öyle olması evleviyetle gerekir.

Bu görüşe gitmeyenlere gelince: Âmmın beyanının geciktirilmesini caiz görmeyenler de nesih görüşündedir. Çünkü bu durumda önceki âmm, fertlerini kapsaması kastedilmiş olur. Böyle bir durumda, sonradan gelen hâssın kendi miktarınca nâsih olduğu, muhassıs olmadığı hususunda ihtilaf yoktur.

(Beyanın gecikmesini) caiz görenler ise, kısa (Nisâ)'daki ayetin mutlak olarak daha hâss olması esasına dayanarak tahsis görüşüne gitmiştir.

Bunun izahı şudur: Bakara'da boşanmış kadınların hükmü ile kocası ölmüş kadınların hükmü ayrı ayrı zikredilmiştir. Sonra bu ayet, her iki babı da tahsis edici olarak gelmiştir. Çünkü "ecel" (süre) lafzı her iki iddeti de kapsar ve "hamile olanlar" ifadesi, eşlere [metinde: الأرواح] nispetle mutlak olarak hâssır.

Bu, birinin şöyle demesine benzer: "Azatlıların Hintlilerine şu kadar, Türklerine şu kadar (bağış) vardır", bir başka cins için; sonra da "Onlardan orta yaşlılara (kühûl) bundan az ya da

çok ya da şu kadar vardır" deyip başka bir sınıfı kastetmesi. Son söz, her iki hükmü tahsis edici olur. Bağışların farklı olmasına bakılmaz; çünkü özgülüğü gösteren lafız (ikisini de) kapsar ve orta yaşlılar azatlılardan mutlak olarak hâstır.

Bizim meselemizde de böyledir: İki iddetin farklı olmasına bakılmaz. Çünkü "ecel" lafzı (ikisini de) kapsar ve "hamile olanlar" eşlere nispetle mutlak olarak hâstır. İstersen, boşanmış kadınlara ve kocası ölmüş kadınlara nispetle mutlak olarak (hâstır) de; fark yoktur. Bunu *el-Keşf*'te söylemiştir.

Sonra (*el-Keşf* sahibi) dedi ki: İki sürenin en uzununa gidenler, iki nassın birbirini desteklediğini delil getirmiştir. Çünkü ikisi arasında bir yönden umum-husus ilişkisi vardır ve (birini) iptal etmenin bir gerekçesi yoktur; dolayısıyla cem' (ikisini birleştirmek) gerekir. Bu görüşte cem' gerçekleşir: Hamilelik süresi uzarsa, kadın dört ay on gün ve fazlasını beklemiş olur. Kısa kalırsa ve (dört ay on gün) süreyi beklerse, hem doğurmuş hem beklemiş olur. Böylece iki ayetin gereğiyle amel edilmiş olur.

Cevap şudur: Bu, cem' değil, iki nassı da iptal etmektir. Çünkü itibar edilen, iki süreyi değil iki nassı birleştirmektir. Bu (görüşte) ise iki ayetin gereği olan hasr (sınırlama) ve tevkîf (süre belirleme) ortadan kalkmaktadır. (Nakil bitti.) Düşün.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾

Dahhâk "ahmâlehunne" (yüklerini) şeklinde çoğul okumuştur.

﴿Kim Allah'tan korkarsa﴾ yüce Allah'ın hükümleri hususunda ve onların gereklerini gözeterek, ona işinde bir kolaylık kılar ﴿yani aziz ve celil olan Allah işini ona kolaylaştırır. Denildi ki: Kolaylık (yüsr), sevaptır.

"Min" (من) harfi hakkında denildi ki: Beyan içindir; fasıla (ayet sonu uyumu) sebebiyle beyan edilenin önüne alınmıştır. Denildi ki: "Fî" (içinde) anlamındadır. Denildi ki: [gönderilen metin burada kesiliyor]

Çeviri notları

- **"Kabul edilmekten ümit kesme derecesine ulaşmış":** Âlûsî burada "ye's" (ümitsizlik) kelimesiyle kelime oyunu yapıyor; görüşün hiç kabul edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söylüyor.
- **"Hepsi gördüğün gibidir" (والكل كما ترى):** Klasik metinlerde "bu görüşlerin zayıflığı açıktır" demenin kalıp ifadesidir.
- **الأرواح:** Metinde "ruhlar" yazıyor; bağlamdan ve hemen ardından gelen tekrardan, bunun الأرواح (eşler) kelimesinin yazım hatası olduğu anlaşılıyor.
- **"Şartın mefhumu yoktur":** "Eğer şüpheye düştüyseniz" şartı, "şüphe yoksa hüküm farklıdır" anlamına gelmez; sadece ayetin indiği durumu tarif eder.
- **el-Keşf:** Kazvî'nin Zemahşerî'ye yazdığı haşiye.
- **Ebû Hayyân'ın görüşü:** "Henüz hayız görmemiş olanlar" ifadesini üç gruba genişletiyor: küçük yaşta olanlar, hiç hayız görmeyen kadınlar ve hayız yaşına gelip hayız görmeyenler.

Terimler Sözlüğü

- **İddet:** Boşanan veya kocası ölen kadının yeniden evlenmeden önce beklemesi gereken süre.
- **Kur' (çoğ. kurû', akrâ'):** Hayız veya hayızlar arası temizlik dönemi; boşanan kadının iddeti Bakara 2:228'e göre üç kur'dur.
- **Âyise / ye's:** Yaşlılık sebebiyle hayızdan kesilmiş kadın / hayızdan kesilme.
- **İstihâze / müstehâze:** Hayız dışı, hastalık kaynaklı kanama / bu durumdaki kadın.
- **Mürtâbe:** Hayız belirsiz bir sebeple kesilmiş, durumu şüpheli kadın.
- **İstibrâ:** Rahmin hamilelikten temiz olduğunun anlaşılması için beklenen süre.
- **Ric'at:** Ric'î boşanmada iddet içinde kocanın eşine geri dönmesi.
- **Bâin / mebtûte:** Kesin olarak boşanmış, ric'atın mümkün olmadığı kadın.
- **İki sürenin sonuncusu (âhiru'l-eceleyn):** Kocası ölen hamile kadının doğum ile dört ay on günden hangisi daha geç ise onu beklemesi görüşü (Ali ve İbn Abbas).
- **Kısa Nisâ (en-Nisâü'l-kusrâ):** Talâk suresi. "Uzun olan" bu bağlamda Bakara suresidir.
- **Mülâane:** Karşılıklı lanetleşme; burada "bu konuda o kadar eminim ki, karşı çıkan herkesle lanetleşirim" anlamında kullanılmıştır.
- **Âmm / hâss:** Genel / özel lafız. **Tahsis:** Genel hükmü daraltma. **Nesih:** Önceki hükmü kaldırma.
- **Mefhum (muhalif):** Bir kaydın tersinden çıkarılan anlam.
- **Alaka / mudğa:** Ceninin ilk evreleri: kan pıhtısı / et parçası.
- **Merfu / mürsel / münker / metrûk:** Peygamber'e ulaşan rivayet / sahâbî atlanarak aktarılan rivayet / güvenilir rivayete aykırı zayıf rivayet / rivayeti terk edilmiş ravi.
- **Ezdâd:** Zıt anlamları birlikte taşıyan kelimeler (irtiyâb: hem şüphe hem kesinlik).